

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

На правах рукопису

ПРОКОПЧУК ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ІНІЦІАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Освітня програма Дошкільна освіта
Робота на здобуття другого (магістерського) рівня «Магістр»

Науковий керівник:
ЄМЧИК ОЛЕКСАНДРА ГРИГОРІВНА
кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

від _____ 2024 р .

В.о.завідувача кафедри

(_____)

(підпис) ПІБ

ГАВРИШ Н.В.

ЛУЦЬК – 2024

«Педагогічні умови формування ініціативності дітей в старшому дошкільному віці в освітньому просторі закладу дошкільної освіти» –

Рукопис

Анотація. Магістерська робота присвячена дослідженню проблеми формування ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

У вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення результатів наукового пошуку, подано відомості про їх апробацію та упровадження.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено визначення понять «ініціативність», «самореалізація», «самовираження», «педагогічні умови», «освітній простір», «предметно-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти», а також визначені особливості формування ініціативності в старшому дошкільному віці в умовах ЗДО.

В магістерському дослідженні обґрунтовано педагогічні умови, що сприятимуть ефективності формування ініціативності у старших дошкільників в освітньому просторі закладу дошкільної освіти.

Результатом дослідження були зроблені методичні поради педагогам-вихователям щодо діагностики розвитку ініціативності у старших дошкільників, впровадження педагогічних умов в освітній простір ЗДО з метою ефективного формування ініціативності у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: ініціатива, ініціативність, самореалізація, освітній простір, педагогічні умови, старші дошкільники, заклад дошкільної освіти.

“Pedagogical conditions for the formation of initiative in the senior preschool age in the educational space of preschool education” – Manuscript

Summary. The master's thesis is devoted to the study of the problem of forming initiative in children of senior preschool age in the conditions of preschool education. The introduction substantiates the choice of the topic and its relevance, defines the purpose, objectives, object, subject, hypothesis, research methods, reveals the scientific novelty and practical significance of the results of the scientific research, provides information on their testing and implementation.

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the definitions of the concepts of “initiative”, “self-realization”, “self-expression”, “pedagogical conditions”, “educational space”, “subject-developmental environment of preschool education institution” are clarified, and the peculiarities of the formation of initiative in the senior preschool age in the conditions of preschool education institution are determined.

The master's research substantiated pedagogical conditions that will contribute to the effectiveness of the formation of initiative in senior preschoolers in the educational space of preschool education.

As a result of the study, methodological advice was given to teachers on diagnosing the development of initiative in senior preschoolers, the introduction of pedagogical conditions in the educational space of the preschool educational institution in order to effectively form initiative in children of senior preschool age.

Key words: initiative, initiative, self-realization, educational space, pedagogical conditions, senior preschoolers, preschool educational institution.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО.....	10
1.1. Сутність поняття «дитяча ініціативність» у зарубіжних та вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях.....	10
1.2. 1.2. Характеристика особливостей ініціативності дітей старшого дошкільного віку.	20
1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування ініціативності у дітей старшого дошкільного віку.....	28
Висновки з першого розділу.....	37
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	39
2.1. Організація та методика вивчення особливостей прояву компонентів ініціативності дітей старшого дошкільного віку.....	39
2.2. Діагностика сформованості рівнів ініціативності старших дошкільників в освітньому просторі ЗДО.....	50
2.3. Методичні рекомендації щодо організації формування ініціативності у старших дошкільників в умовах ЗДО.....	57
Висновки з другого розділу	64
Загальні висновки.....	66
Список використаних джерел.....	68
Додатки.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Тенденція сучасного суспільства полягає в тому, що зміна парадигми освіти, переосмислення її фундаментальних основ і, як наслідок поставлених цілей, завдань і змісту освіти. В даний час соціальне замовлення в галузі освіти зорієнтовано на формуванні особистості, яка має здатність швидко адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов життя, впевнено орієнтуватися в сучасних процесах і явища, брати на себе відповідальність за свої дії, виконувати їх, спираючись на ціннісні та моральні орієнтири, проявляти ініціативність.

Зміни які відбуваються в освітній галузі обумовили необхідність модернізації дошкільної освіти відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (2021), Законів України «Про дошкільну освіту» (2001), «Про освіту» (2017), «Про охорону дитинства» (2001), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 р.

Орієнтація на особистість дошкільника є один із домінуючих пріоритетів державної політики в галузі дошкільної освіти ХХІ століття. А відтак у даному контексті, надважливим є розвиток здібностей та підтримка самостійності особистості, спроможності до активних дій, здатність до прийняття самостійних рішень у нестандартних та стандартних ситуаціях із урахуванням потреб інших людей. Приоритетною метою системи дошкільної освіти є реалізація сприятливо-комфортних умов для самореалізації дошкільників, особистісного становлення, формування та розвиток його життєвих компетентностей.

Очевидно, що вкрай актуальне завдання в сучасних реаліях полягає у формуванні через систему дошкільної освіти таких компетентностей, як ініціативність, самостійність, критичне мислення, творчий підхід до розв'язання проблем.

Розпочинати роботу щодо формуванням перерахованих вище якостей необхідно в дошкільному дитинстві, оскільки це перший, найбільш чутливий етап життя, відтак вважається, що саме тут у дошкільному закладаються

основи всіх перерахованих вище компетентностей, які забезпечують соціальні та професійні успіхи у дорослому житті.

Як свідчать дослідження вчених в галузі дошкільної педагогіки виховання фундаментальних якостей особистості починається з дошкільного віку (Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Кононко О. Кошелівська, К. Крутій, Т. Поніманська та ін). Відтак, враховуючи стратегічні завдання дошкільної освіти, проблема виховання ініціативності дітей, як особистісної якості є одним із пріоритетним в освітньому процесі ЗДО.

Завдання сучасного педагога-вихователя полягає в створенні такої соціальної ситуації, яка сприятиме максимальному розвитку та неперервній підтримки та стимулювання дитячої ініціативи. Це знайшло відображення у Базовому компоненті дошкільної освіти (2021). У даному аспекті ініціативність є одним із принципів та головним завданням дошкільної освіти.

Поняття ініціативність трактують як особистісну властивість, вияв діяльнісного стану особистості згідно її ставленням до мети та завдань, особливостей. Пов'язують з її із бажанням мобілізувати свої моральноволевові зусилля на досягнення навчально-творчої й професійно-практичної мети [1].

Психолого-педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених торкаються питання ініціативності в дошкільному віці з позицій самоприйняття та самопізнання, самореалізацію особистості пов'язують із розвитком психічних пізнавальних процесів.

Однак для того, щоб вибрати те, що необхідно для розвитку ініціативності дошкільника, важливо вивчити специфіку, вікові особливості прояву ініціативи, фактори, що впливають на неї, умови, які сприяють її розвитку.

Важливість особистісної зацікавленості та ініціативності дитини в процесі навчання було сказано ще в афінській педагогічній моделі (Сократ, Аристотель та ін.). Відповідно до позиції вчителів, пасивність учня педагогічно недоцільна, наголошував В.О.Сухомлинський.

Гуманістичний характер взаємовідносин, їхній вплив на процес самореалізації особистості сягають витоків педагогічної науки (Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо). Теоретичною основою нашого дослідження є концепція самоактуалізаційного розвитку А. Маслоу.

Вітчизняні вчені І. Бех, І. Біла, О.Кононко, Т. Піроженко характеризують ініціативність як вольову якість особистості, що є складовою самостійності та визначають її як якість особистості, яка передбачає уміння за власною ініціативою визначати цілі та без допомоги інших знаходити способи їх досягнення, спроможність виконувати прийняті рішення.

Складові елементи розвитку та формування особистості дошкільника були предметом наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних вчених Л. Артемової, Г. Беленької, Е. Белкіної, А. Богущ, Н. Бібик, Н. Гавриш, І.Дичківської, О.Ємчик, Л. Коваль, Р. Кондратенко, О. Кононко, К. Крутій, І.Рогальської, О.Рейпольська, Н. Кічук, Н. Лисенко, Н. Манжелій, Т. Науменко, В. Пабат, Т. Поніманської, Л. Покроєвої, О. Поліщук, О. Семенов, Н. Семенова, Т. Танько, та ін.

У роботах останніх років досліджується індивідуально-типові особливості прояву ініціативи та її структура в залежності від віку, етнічної приналежності, а також порівняльний аналіз ініціативних та інших якостей особистості, така як творчість (О.С.Семенов), самоактуалізація (Л. Коваль,), наполегливість і кар'єрна орієнтація (О. Кононко, К. Крутій) та ін.

Теоретичний аналіз досліджень із вивчення ініціативності дошкільників дав змогу виокремити низку проблем:

- недостатня розробленість теоретичних засад означеної проблеми, як необхідної умови розвитку не лише окремої особистості, а й поступального розвитку суспільства загалом;

- незабезпеченість організаційно-педагогічних умов освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти, що передбачають розвиток у дітей засад ініціативності;

- відсутність методичних рекомендацій педагогам щодо організації роботи для вияву ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Отже, недостатня розробленість проблеми формування ініціативності у дітей старшого дошкільного віку, її актуальність та важливість для практики дошкільної освіти обумовили вибір теми магістерського дослідження «Педагогічні умови формування ініціативності в старшому дошкільному віці в освітньому просторі акладу дошкільної освіти» .

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови формування у старших дошкільників ініціативності в освітньому просторі ЗДО.

Об'єкт дослідження – процес формування особистості дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому просторі ЗДО.

Відповідно до мети дослідження було визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Вивчити психолого-педагогічну та науково-методичну літературу з проблеми формування у старших дошкільників ініціативності в умовах ЗДО, розкрити ступінь її розробленості на сучасному етапі.
2. Визначити діагностичний інструментарій щодо вивчення рівня сформованості ініціативності в старших дошкільників і виявити рівень сформованості ініціативності.
3. Обґрунтувати та апробувати педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного віку ініціативності в умовах ЗДО.
4. Розробити методичні матеріали щодо організації освітньої діяльності у закладі дошкільної освіти із забезпечення формування ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

У дослідженні для реалізації мети та визначених завдань дослідження були використані **методи дослідження:** – *теоретичні:* аналіз та узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури для уточнення ключових

понять, з'ясування стану виховання ініціативності дітей у практиці ЗДО, обґрунтування методичних аспектів виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку у грі; – *емпіричні*: діагностичні (бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ю), педагогічне спостереження) для визначення стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти та сім'ї; констатувальний педагогічний експеримент, експертне оцінювання для визначення рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку; – *методи математичної статистики і обробки емпіричних даних*.

Практичне значення роботи полягає у розробці та застосуванні методики формування ініціативності дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО; розробці рекомендованих методичних розробок щодо формування ініціативності старших дошкільників в освітньому просторі ЗДО.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи _____ сторінки, з них основного тексту _____ сторінок.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі ЗДО ..... за участю педагогів та батьків вихованців. До експериментальної роботи були залучені діти старших груп «Дзвіночок» та «Маківка». Загалом у дослідженні брало участь 16 педагогів, 57 дітей – старших дошкільників та 35 батьків вихованців.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

1.1 Сутність поняття «дитяча ініціативність» у зарубіжних і вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях.

Бажання виростити дитину успішною, як в особистісному, так і професійному плані, людиною – цілком природне для батьків. Сучасний світ характеризується колосальною швидкістю змін, і тому справедливо замислитися над питанням: а якими ж якостями має володіти людина, щоб стати успішною, затребуваною і щасливою.

Згідно з думкою сучасних педагогів, соціологів і психологів, сьогодні дуже важливими стають такі особистісні якості, як уміння аналізувати інформацію, діяти неординарно і ризиковано в пошуку розв'язання проблемних завдань, ініціативність, проєктивність і самонавчання. Основою, що забезпечує розвиток цих якостей особистості, може стати ініціативність.

Ініціативність – особистісна риса, яка проявляється в її намаганні та вмінні бути ініціатором справ і дій, активно їх здійснювати та долучати до цього інших. З огляду на бурхливий розвиток технологій, динамічність політико-соціальних змін у суспільстві, сучасне середовище для свого благополучного функціонування має потребу в ініціативних громадянах, які спроможні самостійно окреслювати й реалізовувати завдання як особистісного, так і суспільного розвитку, керуючись векторами моральності та загальнолюдських цінностей. Ці суспільні запити відображено в низці законів і державних документів. Так, Закон України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про охорону дитинства» (2001), Базового компонента дошкільної освіти (2012), Національної доктрини розвитку освіти (2002), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 (2013).

На даному етапі розвитку соціуму особистості характерна активна позиція, новаторство у діяльності, властивість швидко адаптуватися до сучасних змін і вміння справитися із складними життєвими ситуаціями.

Відтак, це мають бути особистості, які вміють діяти ініціативно, активно і успішно утверджувати себе в суспільстві.

Проблемою виховання ініціативності переймалися ще античні філософи, які спонукали до пізнання людиною самої себе. Так, Сократ поставив людину та її особистісний розвиток у осередок власної уваги та філософської концепції. Базовим принципом особистісного розвитку визначав самопізнання. Ми ж вважаємо, що, пізнаючи самого себе, особистість розпочинає активно проявляти свій внутрішній світ, ініціювати свої вчинки, тобто демонструє ініціативність. Значне місце в описі засобів утворення освіти приділяв Платон. З-поміж них особливу увагу звертав на ті, що направлені на формування моральних чеснот особистості [67]. Однак, жодна з моральних чеснот не спроможна бути реалізованою без такої якості як ініціативність.

Філософська педагогічна концепція освіти актуалізує дитину свідомим і активним суб'єктом освітнього процесу. (А. Камю, Г. Марсель, К. Ясперс, М. Бердяєв, М. Бубер, М. Мерло-Понті). Аналіз базових основ розвитку ініціативності було розкрито у роботах вітчизняних вчених, які вивчали питання діалектики творчості та самореалізації особистості (А. Лопухівська, А. Матейко, В. Андрущенко, В. Огнев'юк, Л. Губернський, Н. Кухарєв та ін.)

У нашому дослідженні визначимо етимологію поняття «ініціативність». Саме слово «ініціатива» походить від латинського *initium*, що означає «початок» [40]. Незважаючи на те, що термін зародився досить давно, його значення в педагогіці змінювалося й уточнювалося залежно від історичної епохи. Аналізуючи тлумачні словники української мови та вітчизняні енциклопедії різних часів, цікаво зазначити, що ще на початку ХХ ст. термін «ініціатива» застосовували більшою мірою до військової справи та законотворчості [15, 19,]. Починаючи з 1970-х рр. «ініціатива» трактується як «почин, перший крок у якійсь справі, спонукання до початку якоїсь справи, здатність до самостійних активних дій».

Аналіз наукових джерел з проблеми вивчення розвитку ініціативності у старшому дошкільному віці обумовлене запитами соціуму та явищами

сьогодення, а вибір даної вікової категорії обумовлений психологічними новоутвореннями раннього етапу розвитку особистості, особливістю нервової системи дитини даного віку до виховання ініціативності. Фундаментальна риса «ініціативність» обґрунтовується як одна із основних у формуванні особистості, яка успішно реалізує себе в суспільстві.

Основне завдання в контексті виховання дитини у XXI столітті є формування особистості, розвиток базових якостей, самореалізації у суспільстві, використання національної спадщини суспільства для реалізації оптимальної соціалізації особистості в соціумі (І. Бех, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Кононко, К. Крутий, Т. Піроженко та ін.) [10; 11; 13; 17; 27; 32;48].

Ми вважаємо, що ініціативність є домінуючою передумовою самореалізації особистості, яка розкрита у наукових дослідженнях А. Маслоу, Г. Олпорта, Е. Фромма, Н. Южакової, К. Юнга та інших вітчизняних та зарубіжних авторів. Відомі вчені психологи К. Юнг і А. Маслоу розкривали самореалізацію як особливий прояв особистості. Значний інтерес для дослідження ініціативності особистості представляють праці психологів К. Роджерса, Е. Еріксона, Е. Фромма, Г. Олпорту.

У своїх наукових дослідженнях О. Кононко базові якості особистості визначає фундаментальними, головним, визначальними. Вчений відзначає, що фундаментальні якості формуються в результаті індивідуального життєвого досвіду дитини та впливу освітнього процесу. [26;27;28].

Відомий український вчений І. Бех зазначає, що розвиток особистісних якостей дитини обумовлюється впливом емоційних переживань дитини. Як вважає вчений, позитивно емоційне спілкування вихователя дошкільників гарантує виховання ініціативної поведінки дітей [6, с. 131].

Значні наукові пошуки визначають ініціативність як психологічне явище: І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський (розвиток особистісних властивостей дітей дошкільного віку), Л. Славіна (емпатійне сприйняття об'єктів), О. Кононко (психічні механізми розвитку особистості), С. Костюк (формування психічних

властивостей дитини в різних видах діяльності), О. Поддяков (розвиток пізнавальної ініціативності в ранньому дитинстві). Розвиток ініціативності як фундаментальної бази для творчості розкривали І. Бех, І. Біла, Д. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, С. Максименко, Т. Піроженко, О. Половіна, Т. Науменко.

Одним із перших у педагогічній науці характеристики ініціативності описав Я.А. Коменський, який вважав, що «осягнення всебічного пізнання речей, оволодіння ними та вживання їх можливе не інакше, як тільки з допомогою нового. Його послідовник — Й. Песталоцці — в своїх роботах та практиці організації освітньої діяльності з дітьми основну увагу приділив питанням розвитку природних задатків людини, її формуванню у практичній діяльності, що спонукає до ініціативних дій.

У наукових розвідках Г. Беленьої, Л.Калуської, Т. Поніманської ініціативність розглядається як інтегрована характеристика особистості дитини, що є базовою і передбачає успішну її самореалізацію на наступних вікових етапах розвитку та впливає на стабільний розвиток активності, вміння самореалізації у життєвому просторі протягом життя [12; 24; 50].

Відтак, зважаючи на наведені вище тлумачення, можна зазначити, що виявити цю рису може лише особистість, яка володіє внутрішніми цінностями та усвідомлює мету власної діяльності. Виховувати цю рису варто в процесі виховання, використовуючи відповідні прийоми, методи та засоби.

У науковому дискурсі є чимало тлумачень педагогів і психологів терміну ініціативність. Його трактують як особистісну рису, вияв активної діяльності особистості у відповідності з її ставленням до мети та завдань, особливостей. З'єднують із її намаганням активізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої та професійно-практичної мети. Характеризують її як схильність до активних і самостійних дій.

Як вважають А. Богуш та Н.Гавриш [13], ініціативність – це психологічна властивість особистості, показник розвитку творчого інтелекту дитини, що виявляється в ігровій, продуктивній, художньо-мовленнєвій діяльності.

За аналізом наукової літератури було зроблено тлумачення «ініціативності» вітчизняних та зарубіжних дослідженнях (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1.

ДОСЛІДНИК	ТРАКТУВАННЯ
А. Богуш, Г. Беленька, О. Богініч, Н. Гавриш, Т. Ільченко, Л. Якименко	Ініціативність – одна з базових якостей особистості.
О. Кононко	Ініціативність – продуктивна форма активності
О. Поддяков, О. Старинська	Ініціативність – риса характеру особистості.
В. Шапран	Ініціативність – стала особистісна якість, яка характеризується вільною надситуативною активністю.
Т. Поніманська	Ініціативність визначено у складі таких базових якостей, як творча активність і самостійність особистості.
А. Богуш	Ініціативність – психологічна властивість, показник розвитку творчого інтелекту дитини, що виявляється в ігровій, продуктивній, художньо-мовленнєвій діяльності.
Т. Горностай	Ініціативність розглядається в основі формування моральності.
І. Адамок	Ініціативність – форма активності.
О. Зайцева, О.Кошелівська, Л. Лохвицька, Т. Поніманська	Ініціативність - рушійна сила формування моральної свідомості та виховання моральної поведінки.
В. Кузьменко	Ініціативність – властивість індивідуальності, що сприяє виробленню індивідуального стилю діяльності, створення нових продуктів діяльності, втілення власних ідей.
В. Рагозіна, Н. Гавриш, Г.Беленька, В.Маршицька, О. Остряньська, Н. Шкляр, О.Полякова, С.Нечай, С.Васильєва, Г. Орлова, С. Сисоєва	Ініціативність розглядалась у складі інших базових якостей особистості, таких як спостережливість, творчість, відповідальність, самостійність, міжособистісна злагода, справедливість, чуйність, міжособистісне партнерство, шанобливість, креативність.

У рамках нашого дослідження ініціативність старших дошкільників трактується як елемент творчості, що виявляється у внесенні елементів новизни в діяльність та творчому підході до організації її змісту.

У психолого-педагогічному науковому середовищі зарубіжних країн велика увагу сьогодні приділяють питанням розвитку і формування цілеспрямованої, проактивної, творчої людини-новатора. Новатори та ініціативні люди відіграють у нашому житті величезну роль: саме завдяки їм нові ідеї та незвичний погляд на влаштування життя з'являються і знаходять своє втілення в різних сферах життя сучасної людини. Здорова наполегливість, винахідливість, самовираження, вміння відстоювати свої інтереси, помітити можливість і вчасно нею скористатися – ці якості характеризують ініціативну людину.

Як зазначають автори книжки «Як розвинути в дітях діяльнісний настрій» («Raising can-do kids») Р. Ренді та Д. Просек, люди, які посідають лідерські позиції в політиці, бізнесі, соціальній сфері, мистецтві, науці, – люди ініціативні, які спрямували свій ентузіазм та енергію в потрібне русло.

Вони активні, не бояться приймати рішення, ризикувати, обстоювати свою точку зору. Як вважають Р. Ренді та Д. Просек, сьогодні застаріла парадигма виховання дитини: успішність базується не на тому, що людина має чи не має, а на тому, що вона може чи не може. Якщо ми хочемо, щоб наші діти були успішними в майбутньому, сьогодні ми маємо не просто в процесі освітнього процесу занять передавати їм знання, а розвинути в них компетентності ініціативної людини.

Ініціативність у сучасній вітчизняній педагогіці – це комплексне поняття. Педагоги і психологи вивчають сутність цього поняття, розглядають його з різних точок зору. На основі аналізу наукової літератури було виокремлено такі підходи до визначення поняття «ініціативність», що представлені на рисунку 1.1.: системний, особистісний, діяльнісний. Відповідно до системного підходу, «ініціативність» розглядається через систему компонентів, що забезпечують процес ініціації.

Рис.1.1. Підходи щодо визначення поняття «ініціативність»

Термін «ініціативність» пов'язаний із терміном «активність». Активність пов'язують з особистісними властивостями особистості, її спроможністю змінювати довкілля згідно з потребами, поглядами та визначеними цілями [19]. Однак варто виокремлювати поняття «активність» та «ініціативність», оскільки ініціативність має трохи іншу характерність і забезпечує вияв дитиною власної фізичного, інтелектуального, морального та творчого потенціалу в діяльності. Відтак ініціативність передбачає внутрішню мотивацію та її виявлення в діяльності. Вона проявляється в мотивації до активних дій, обумовлюється ступенем особистісної значущості діяльності, спрямованості дій, засвідчує внутрішню включеність суб'єкта в процес діяльності. Отже, ініціативність трактується як інтегративна якість, котрій характерне співставлення особистісних рис і вимог діяльності.

Науковці І. Бех, Т. Піроженко, зараховують ініціативність до вольових якостей особистості, які є елементами самостійності, та окреслюють її як вольову якість особистості, яка виявляється в умінні з власної ініціативи ставити перед собою цілі та самостійно, без сторонньої допомоги, шукати способи для їх досягнення та втілювати прийняті рішення [7; 49].

І. Бех, І. Біла, О. Кононко вважають ініціативність складовим елементом творчості. Вчені характеризують творчо зорієнтовану особистість як сукупність творчих мотивів, які зумовлюють творчу діяльність і є мотиваторами до

творчості, творчих бажань, потреб, інтересів, уподобань та прагнен. За їх дослідженнями, творчо зорієнтована особистість спроможна до створення нових, неповторних образів, у відповідності до запитів суспільства та перспектив соціально-творчої діяльності людини на засадах її творчих здібностей, та творчої активності [6; 9; 28].

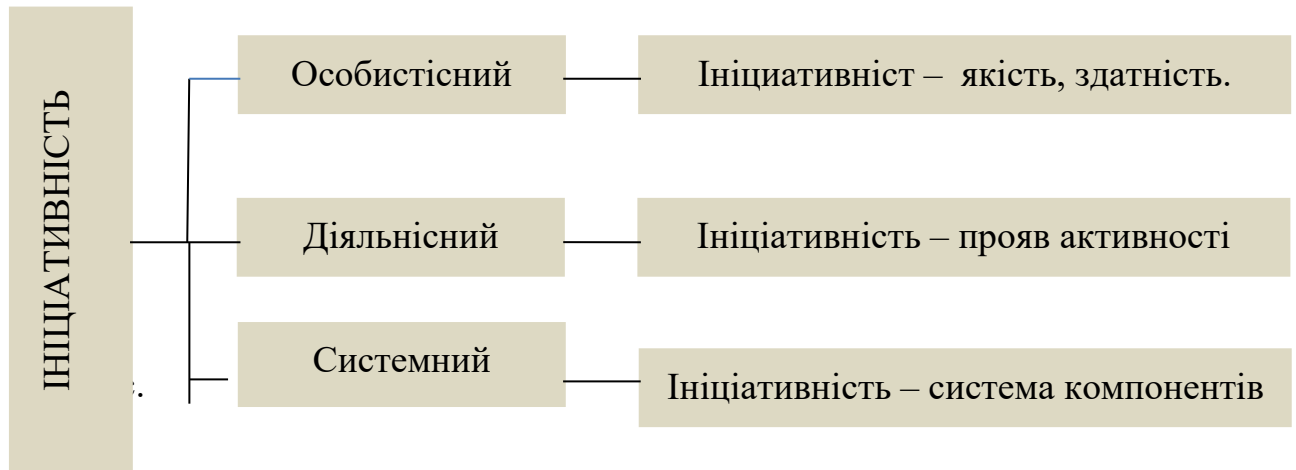
В. Сухомлинський також вважав ініціативність структурним елементом творчості. У своїй практичній діяльності він доводив, що творчою та ініціативною дитину робить радість, щастя, життєрадісне світосприйняття, емоційно-позитивний настрій. Саме так дитина не лише пізнає навколишню дійсність, а й виявляє свої задатки, здібності, таланти, творчу ініціативність [60]

У своїх працях науковці розглядають одну з головних базових якостей особистості – ініціативність – у різних аспектах: ініціативність у пізнавальній діяльності; прояви ініціативи в навчанні, праці та грі; формування ініціативи як риси особистості; формування ініціативності в колективній творчій діяльності; ініціативність як складова творчості тощо.

Низка вчених І. Біла, О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Ладивір трактують ініціативність як критерій самостійності. Зауважимо, що часто в науковій літературі можна зустріти припущення про синонімічність слів «ініціативність» і «самостійність». Однак, на наш погляд, це не зовсім коректно. Ініціативність споріднена із самостійністю, але не тотожна їй. Безумовно, ці категорії близькі, але не тотожні. Встановлено, що ініціативність проявляється в самостійному плануванні та ухваленні рішень, реалізації поставлених завдань, самоконтролі, в усвідомленій відповідальності за вчинені дії. Самостійність як вольова якість особистості проявляється вже в дошкільному віці. Однак, самостійно можна виконувати і дії за вказівкою іншої людини, за її настановою, не проявляючи власної ініціативи. Ініціативність, натомість, – це внутрішня якість особистості, спрямована на втілення в життя задуманого [9; 27; 34; 36]

Формулюючи авторське трактування поняття ініціативність дітей дошкільного віку, ми будемо дотримуватися комплексного підходу, сутність

якого відображено на рисунку 3. При цьому досліджуване поняття визначається нами як здатність дитини виявляти *проактивну позицію*, що виражається в *самостійності прийняття рішень, цілепокладанні, плануванні та організації власної діяльності*. *Ініціатива дошкільника - проактивна позиція дитини, спрямована на здійснення значущої для суб'єкта діяльності*.

1.2 Комплексний підхід щодо визначення терміну «ініціативність дітей дошкільного віку»

Проблема формування фундаментальних якостей та ініціативи представлена і у зарубіжних наукових дослідженнях.

Вивчаючи поняття активності, польська дослідниця І. Ададек доводить, що якісні зміни в психіці молодої особистості зумовлені набуттям нею власного досвіду. Серед чинників, від яких залежить розвиток особистості, І. Ададек виокремлює власну активність як форму ініціативності. На думку вченої, вирішальне значення в розвитку дитини має середовище, в якому вона перебуває. Від стану середовища залежить якість прояву активності та розвиток особистості в дитячій діяльності. Виховання ініціативної поведінки на основі проявів активності дитини стає можливим за дотримання умов: організованого розвивального освітнього середовища, упровадження ефективних методів і прийомів, налагодження взаємодії дорослого та дитини [2].

Питання класифікації ініціатив вивчали різні автори В. Агіляр Туклер, Л. Іващенко, О. Кононко, В.Кузьменко, І. Мельник, Семенов О. та інші [1; 23; 28;33; 39; 53].

Вчені у своїх наукових дослідженнях виокремлюються:

- ✓ *творча ініціатива*, що виявляється в основному виді діяльності дошкільника – гри;
- ✓ ініціатива як цілепокладання, що проявляється в різних видах продуктивної діяльності, спрямована на одержання закінченого продукту;
- ✓ *комунікативна ініціатива*, пов'язана із входженням дитини в спілкування з однолітками й дорослими;
- ✓ *пізнавальна ініціатива*, або допитливість, що мотивує дошкільника до пізнання навколишнього світу й причинно-наслідкових зв'язків предметів та явищ;
- ✓ *рухова ініціатива*, що виявляється як рухова активність, спрямована на досягнення мети, що є результатом активних дій.

Кожен вид ініціативності при цьому може проявлятися в різних видах діяльності: у сюжетних іграх та іграх з правилами, руховій активності, пізнавально-дослідницькій та продуктивній діяльності.

Важливо підкреслити, що в дошкільному дитинстві ініціативність дитини, яка базується на її природній активності, має не тільки розвиватися, а й згодом дитячі ініціативи мають підтримуватися дорослими.

Таким чином, вкрай важливим напрямом роботи педагогів закладів дошкільної освіти стає розвиток ініціативності старших дошкільників, закріплений Базовим стандартом дошкільної освіти.

Дитяча ініціативність сьогодні розуміється одночасно як принцип і завдання дошкільної освіти, психолого-педагогічна умова розвитку дитини, а також є одним із цільових орієнтирів за підсумком дошкільного навчання.

Наукові пошуки сучасних психологів і педагогів зорієнтовані на впровадження гуманістичної педагогіки, формування фундаментальних властивостей особистості, зокрема й ініціативності. Визначена як базова якість – ініціативність характеризується як складовий компонент інших якостей, психологічна властивість, форма соціальної активності, риса характеру

особистості. Ми погоджуємось із таким підходом і акцентуємо, оскільки ініціативність являється складовою частиною інших базових якостей, то її формуванню варто надати особливого значення.

Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу схарактеризувати ініціативність (найважливішу якість, що забезпечує успішність конкретної особистості та суспільства загалом, згідно з сучасними поглядами) дітей старшого дошкільного віку як комплексну здатність дитини проявляти свою проактивну позицію та виявити її важливість для розвитку особистості. При цьому варто зазначити, що розвиток ініціативності доцільно розпочинати в дошкільному дитинстві, що також пов'язано розвитком таких якостей, як суб'єктність, активність, самостійність.

1.2. Характеристика особливостей ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

У нашому дослідженні базовими поняттями є «ініціативність», та «особистість», оскільки кінцевою метою освітнього процесу є формування особистості як суб'єкта життєдіяльності. Особистість формується в процесі виховання і її змістом є усталена система соціально-значущих рис, які є вагомими в характеристиці людини, наслідком індивідуального та суспільного розвитку, її залученості до соціуму та взаємин через предметну діяльність і спілкування. Становлення особистості відбувається за допомогою засобів виховання та соціалізації. Особистість визначається: активністю; спрямованістю (стійкими мотивами, інтересами, переконаннями); формується у спільній діяльності; є усвідомленою у своєму ставленні до дійсності. Особистість проявляється у ставленні людини до дійсності, спілкуванні з іншими людьми, здійсненні вчинків і поведінці [55].

Найважливішою умовою повноцінного, гармонійного становлення старшого дошкільника є рівноправне, змістовне спілкування з дорослими. Дорослий сприяє подоланню можливих труднощів, підтримує ініціативи дитини, надає недирективну допомогу, створює атмосферу психологічного

комфорту. На Рисунку 1.3. наведено ознаки прояву ініціативності, які характеризують поведінку дитини старшого дошкільного віку. Однією з найочевидніших ознак прояву ініціативи дитиною старшого дошкільного віку є її інтерес до того, що відбувається, її проактивна, діяльнісна позиція. Дитина має свою позицію, може висловити незгоду й обґрунтувати її. Байдужість, млявість, відстороненість у її поведінці – сигнали, на які дорослий має звернути увагу

ІНІЦІАТИВНІСТЬ	БЕЗІНІЦІАТИВНІСТЬ
інтерес до того, що відбувається план діяльність труднощі – не зупинятись творча діяльність план =/результат оригінальність вдоволеність результатом закінчення діяльності	байдужість до того, що відбувається бездіяльність труднощі – завершення діяльності руйнує план =/ результат шаблонність результат не важливий закінчення діяльності із-за зовнішніх чинників

Табл.1.1 Характеристика ініціативності безініціативності у дітей старшого дошкільного віку.

Ініціативна дитина завжди знає, куди вона хоче спрямувати свою активність. Оцінивши ситуацію, що відбувається, і прийнявши рішення, що вона її не задовольняє, ініціативна дитина самостійно розробить план, як діяти. Вона не буде просто скаржитися, а звернеться до дорослого, тільки якщо знадобиться допомога в реалізації задуманого. Іншими словами, дитина трансформує своє ставлення до того, що відбувається, не в скаргу, а в реалістичний план. Він може бути на початковому етапі коротким, стислим, але в процесі діяльності наповнюється деталями, уточненнями, стає розгорнутим.

Після того, як намір сформовано, дошкільник починає втілювати його в життя. Він діє активно, відчуває в собі сили, націлений на результат, не обмежує при цьому нічийх кордонів та інтересів. Його дії позитивні,

конструктивні, творчі, довільні. Дитина тривалий час тримає вольове зусилля для досягнення задуманого результату. У разі труднощів, які дошкільник не може самостійно подолати, дитина не відмовиться від реалізації плану. Навпаки, вона проявить свої комунікативні здібності та звернеться по допомогу до дорослого або розробить альтернативний спосіб дій. Брак необхідних ресурсів не стане для ініціативної дитини перешкодою на шляху до бажаної мети. Це буде можливість переглянути початковий план, внести в нього коригування, але досягти результату.

Р

ис. 1.3. Етапи ініційованої дошкільником діяльності.

Отриманий дитиною результат виражає її індивідуальність, вирізняється творчим, оригінальним, нешаблонним підходом до розв'язання проблеми. У процесі діяльності дитина також перетворює для своєї зручності простір навколо себе, проговорює і дотримується домовленостей з однолітками. Дитина чітко усвідомлює мету і передбачлива у виборі дій, ресурсів, партнерів. Завершує діяльність дошкільник за внутрішнім рішенням, коли отриманий результат повністю його задовольняє.

І. Рогальська, О.Старинська, В.Шапран, аналізуючи підходи до розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку, виокремлюють такі характеристики цього поняття:

- стійкість, що допомагає активно протистояти чинникам, які негативно впливають на процес ініціації;
- активність, що виявляється у вольових зусиллях і мотивації дитини;
- спрямованість на отримання запланованого результату в різних видах діяльності [52;58; 65].

Ініційована дитиною діяльність, складається із 5 етапів, представлених нарисунку 1.4: аналіз поточної ситуації (мене щось не влаштовує); формування наміру та мети із зміною ситуації, для чого важливий певний ступінь розвитку мислення й уяви; активність для втілення плану в життя; подолання труднощів, співвіднесення запланованого й фактичного результату, оцінювання й коригування дії в разі потреби; одержання результату, що задовольняє дитину.

Як вважає В.Манько ініційована дитиною діяльність повинна мати такі характеристики, як:

- ✓ творчість – ініціативна дія не руйнує, а створює;
- ✓ конструктивність – ініційована діяльність не порушує меж оточуючих людей і не виходить за рамки безпеки;
- ✓ довільність – ініційована діяльність доведена до кінця, дитина досягла результату, який її задовольняє;
- ✓ індивідуальність – ініційована діяльність відображає особистісну позицію дитини, її індивідуальність [38].

Для того, щоб були послідовно реалізовані всі етапи ініційованої дитиною дії, і вона відповідала заявленим вище характеристикам, дитині необхідно володіти певними особистісними якостями, серед яких нами виокремлюється:

зацікавленість – діяльнісна, проактивна позиція, яка дає змогу дитині бути в пошуку цікавої для неї діяльності, мотивує її до початку дій;

самостійність під час ухвалення рішень, планування – дає змогу реалізувати другий етап ініційованої дії, оцінити наявні ресурси, окреслити план досягнення задуманого результату;

воля, довільність поведінки – здатність дитини доводити розпочате до кінця;

креативність, комунікативність – дають змогу дитині, стикнувшись із складнощами, виробити альтернативні рішення;

креативність, комунікативність – дають змогу дитині, зіткнувшись із складнощами, виробити альтернативу

Співвідношення етапів ініційованої дитиною діяльності та компонентів ініціативності наведено на рисунку 1.4., характеристика компонентів представлена в Таблиці 1.2.

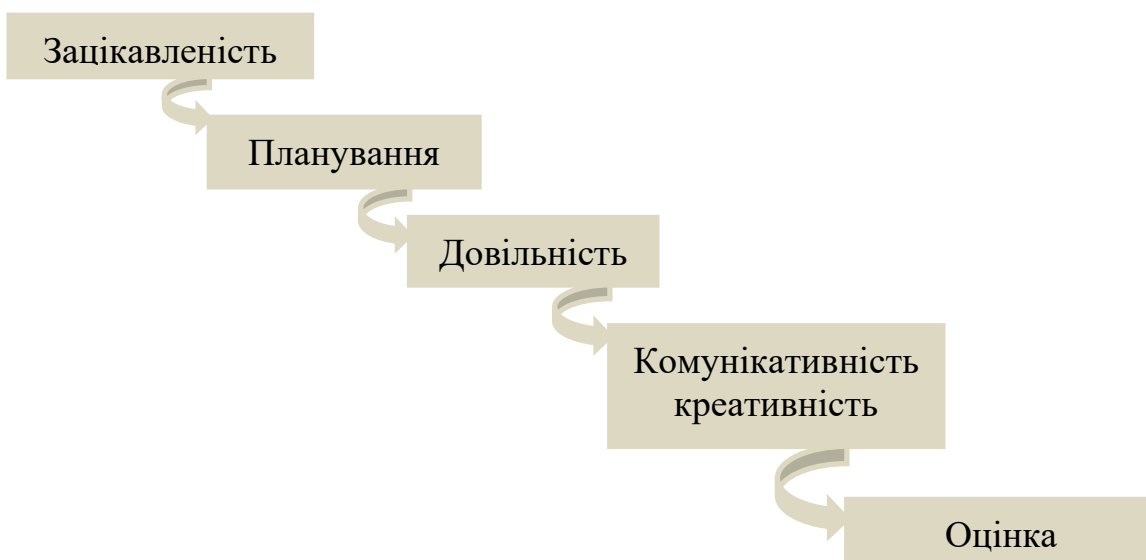

Рис. 1. 4. Компоненти ініціативності

Зацікавленість дошкільника насамперед характеризується його активною, діяльнісною позицією, прагненням удосконалити те, що його оточує. Тут проявляється інтерес до організації власної діяльності на власний розсуд, бажання діяти, займати суб'єктну позицію. У цьому контексті активність стосується не тільки пізнавальної, а й творчої та соціальної сфери діяльності

дошкільника. Якщо говорити в ключі пізнавального розвитку, то проактивність означає допитливість.

Таблиця 1.2

Компоненти ініціативності та їх прояв в діяльності дошкільника

Компоненти	Показники
Зацікавленість	Проактивна, діяльнісна позиція, здатність оцінити обстановку, усвідомити незадоволеність і потребу її усунути; бажання реалізувати щось нове
Самостійність в прийнятті рішень	Здатність самостійно скласти план дій для досягнення мети, визначити необхідні ресурси
Довільність	Здатність довести розпочате до кінця
Креативність	Здатність до уяви та бачення ситуації з умовою внесених змін у ході діяльності, вміння знаходити нестандартні рішення до проблеми
Комуникативність	Здатність вступити в контакт із дорослими та однолітками в процесі досягнення поставленої мети, безконфліктно розв'язувати суперечності, що виникають
Оцінка	Способність адекватно оцінювати свої сили і воспринимати критику, не боятися приймати рішення, совершати поступки, действовать и проявлять активную позицию, быть уверенным в правильности своей точки зрения

Допитлива дитина вирізняється високим рівнем пізнавальної активності, що знаходить своє відображення в пошуковому характері виконуваних дій і запитань. Вона виявляє ініціативність, самостійність, емоційно-позитивне ставлення до пізнавальної діяльності, активна у вивченні нового (як самостійно, так і під керівництвом дорослого), застосовує відомі способи пізнання, вибудовує гіпотези й аналізує причинно-наслідкові зв'язки. Планування як компонент ініціативності означає здатність дитини дошкільного віку уявити собі ідеальний порядок речей, до якого вона прагне.

При цьому дитина має поставити мету, проаналізувати, чим ідеальна і реальна мета відрізняються одна від одної, оцінити конкретні умови, визначити ресурси (засоби, метод і партнерів), необхідні для досягнення мети. Цілепокладання в дошкільному дитинстві розвивається поступово. Молодші дошкільнята ставлять цілі, що ґрунтуються здебільшого на особистих інтересах і бажаннях. Однак у старшому дошкільному віці діти здатні думати про цілі, важливі як для них особисто, так і для оточуючих.

Креативність у дошкільнят може проявлятися в різних сферах діяльності: у спілкуванні, взаємодії із середовищем, у процесі ігрової та продуктивної діяльності. При цьому дитина вносить у свою діяльність щось нестандартне, оригінальне, що вирізняє її з-поміж усіх, незвичне, неіснуюче.

Зазначається, що дошкільне дитинство – сенситивний період для розвитку креативності, яку деякі вчені визначали чинником обдарованості [44]. Креативності не можна навчитися, але можна розвивати свої здібності (уяву, творче мислення тощо). Креативна дитина здатна пропонувати різноманітні, оригінальні, нетипові, несхожі одна на одну ідеї у великій кількості; реалізовувати їх у продуктивній діяльності або в сюжетах для ігор. З нею завжди цікаво, вона легко знаходить нове застосування знайомим речам.

Невіддільною частиною життя дитини є спілкування з дорослими та однолітками. Саме тому комунікативність стає вкрай важливим фактором, що забезпечує досягнення дитиною своїх планів. У процесі своєї діяльності дитина може зіткнутися з різними труднощами, допомогти розв'язати які можуть її соціально-комунікативні навички. Вкрай важливим для результативності діяльності стає вміння чітко донести й обґрунтувати свою позицію, конструктивно розв'язати суперечності, що виникають з однолітками, організувати колективну діяльність і розподілити обов'язки між членами дитячої спільноти, об'єднаними єдиною метою.

Оцінка – важливий компонент ініціативності. Для прояву своєї ініціативності дитина повинна вміти оцінювати отриманий результат, порівнювати його із запланованим, володіти певним рівнем самооцінки.

Занижена самооцінка не дасть їй змоги аргументувати й доводити свою позицію, у разі конфліктної ситуації не дасть змоги їй досягти свого задуму. Невпевненість у власних силах гальмує прояв фантазії, творчості та висунення гіпотез. Водночас завищена самооцінка, безкомпромісність, відсутність кордонів можуть призвести до того, що дитина діятиме без дотримання елементарних вимог безпеки та поваги до однолітка, їй буде складно взаємодіяти з однолітками та керувати своїми емоціями.

Розвиток ініціативності дитини дошкільного віку повинен мати чітко виражену індивідуальну спрямованість, з опорою на сильні та слабкі сторони її темпераменту. Таким чином, мають бути розроблені конкретні інструменти, за допомогою яких педагог, визначивши ті властивості особистості дитини, що потребують корекції, міг би розробити індивідуальний маршрут з їхнього розвитку.

Отже, у даному параграфі було охарактеризовано прояв ініціативності дітьми старшого дошкільного віку, які є основою для розвитку компонентів «дорослої» ініціативності. При цьому підвалини різних видів ініціативності закладаються в дитинстві та розвиваються в процесі провідної діяльності. Ініціативну дитину характеризує змістовність планів та інтересів.

Вона активна, творча, прагне організувати свою пізнавальну, продуктивну та ігрову діяльність, а також залучити до неї однолітків згідно зі своїми інтересами; вона комунікабельна як із дорослими, так і з однолітками, не боїться вступати в діалог і конструктивно розв'язувати складнощі; її заняття відповідають її бажанням.

Діяльність, ініційована дитиною, характеризується етапністю, для реалізації яких необхідно володіти такими якостями, як зацікавленість, самостійність під час ухвалення рішень, воля, комунікативність, креативність, оцінка (компоненти ініціативності).

Розвиток ініціативності має мати індивідуальну спрямованість залежно від типу темпераменту дитини, для чого необхідне проєктування такої соціальної ситуації розвитку, яка мотивувала б дитину до творчості та пізнання

навколишнього світу, за умов визнання особистості та інтересів дитини, створення ситуації успіху та надання недирективної допомоги. Завдання дорослого, зауваживши прояви ініціативності дитиною-дошкільником, підтримати її і надалі і створювати особливі умови, ситуації, які допоможуть дитині зміцнити цю здатність. Адже висока ініціативність дітей є важливим особистісним показником їхньої успішної життєдіяльності.

1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування ініціативності у дітей старшого дошкільного віку.

Для того, щоб створити ефективний інструмент, який сприяє повноцінному розвитку ініціативи у дітей старшого дошкільного віку, необхідно охарактеризувати психолого-педагогічні умови, за яких він повинен ефективно діяти.

Термін «умова» є міжпредметним: вона має своє формулювання як у природничих науках (математика, фізика, хімія тощо), так і в гуманітарних (філософія, педагогіка, психологія). У найширшому сенсі це поняття визначається як «обставина, від якої що-небудь залежить; правила, встановлені в якій-небудь галузі життя; обстановка, в якій відбувається, здійснюється що-небудь» [14].

Філософське розуміння досліджуваного терміна зводиться до визначення того, від чого залежить щось інше [63, с.579]. Згідно з поглядами психологів, поняття «умова» розглядається в контексті психічного розвитку індивіда і є сукупністю зовнішніх і внутрішніх причин, які визначають розвиток психіки особистості, впливаючи (позитивно або негативно) на сам процес розвитку, його динаміку та кінцеві результати [46, с.271].

Термін «умова» розуміють як сукупність різних впливів, які впливають на всебічний розвиток людини, її поведінку, виховання, освіти, навчання, розвиток [15, с. 905]. Таким чином, педагогічні умови спрямовані на розв'язання різних

проблем, що виникають під час організації та здійсненні педагогічного процесу, підвищення його якості.

В сучасному науковому просторі немає єдиного підходу щодо трактування терміну «педагогічні умови».

У працях педагогів простежуються такі підходи до розуміння сутності поняття «педагогічні умови»:

- *організаційно-педагогічні*: сукупність чинників педагогічного процесу, що забезпечують ефективну реалізацію педагогічного процесу і досягнення поставлених освітніх і виховних цілей;
- *дидактичні*: сукупність підібраних для досягнення освітніх цілей форм, методів і змісту освіти;
- *психолого-педагогічні*: сукупність освітніх і матеріально-технічних можливостей педагогічного процесу, за допомогою якої підвищується його ефективність.

Варто зазначити, що для цілей нашого дослідження надалі під педагогічними умовами, що сприяють розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку, розумітимемо саме психолого-педагогічні умови, наголошуючи на важливості не лише правильно підібраних психологічних засобів, способів взаємодії з вихованцями, особливостей психологічного клімату в колективі, а й вплив освітньо-розвивального середовища на розвиток особистості дошкільника, який було вивчено й обґрунтовано багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами і психологами.

У процесі пошукової діяльності ми здійснили аналіз тих психолого-педагогічних умов, які безпосередньо визначають розвиток ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Згідно з аналізом наукових джерел, найбільш повно це питання висвітлено в педагогічних працях XIX-XX ст., на суб'єктному етапі розуміння сутності ініціативності.

Багато Європейських та вітчизняних педагогів і психологів цього періоду зробили значний внесок у розуміння методів, форм, умов розвитку і підтримки дитячої ініціативності. У своїх дослідженнях вони виходили з того,

що діяльнісна особливість найбільш проявляється в дошкільному віці (Е. Кей, Р. Зейдель та ін.).

Як вважає Е. Демолен, діти якомога раніше мають стати незалежними, привченими до практичної діяльності та виявляти особисту ініціативність. У спілкуванні з дітьми необхідно вважати їх дорослими та цілком самостійними. Розвинути людину можна тільки зацікавивши її, а не через примус та заставляння.

На думку К.Крутій та Н.Маковецької, педагогічний процес має будуватися на основі спостережень за спонтанним проявом дитячих ініціатив «спокійно, наочно, неквапливо, надаючи широкий простір самодіяльності дитини», необхідно перейти до наочного споглядання і вивчення предметів. Тільки істина, самостійно відкрита дитиною, є життєздатна істина, стверджують вчені [32, с. 29].

На рисунку 1.5 представлено компоненти, необхідні для створення умов, які сприяли самореалізації та самовираженню дитини:

- педагогу необхідно використовувати будь-яку можливість для включення власної установки дитини на участь у досягненні задуманого результату, тобто для прояву ініціативності (Д. та Е. Дьюї);
- педагогу варто використовувати у своїй педагогічній діяльності метод проєктів з метою включення дитини в розв'язання пізнавальних проблем (Д. Дьюї, У.Х. Кілпатрік);
- свобода дитини може бути обмежена лише інтересами колективу (М. Монтесорі).
- педагог повинен впливати винятково на навколишнє оточення дітей, але не на самих дітей

Вітчизняними педагогами було запропоновано різні методи розвитку самостійності та ініціативності: В.Манько пропонував застосовувати принцип від найбільшої допомоги педагога до повної самостійності з метою розвитку в

дитині самостійності [38, с. 17], О.Старинська – дослідницький підхід, тому що він сприяє розвитку в учнів самостійного мислення [58, с. 7]

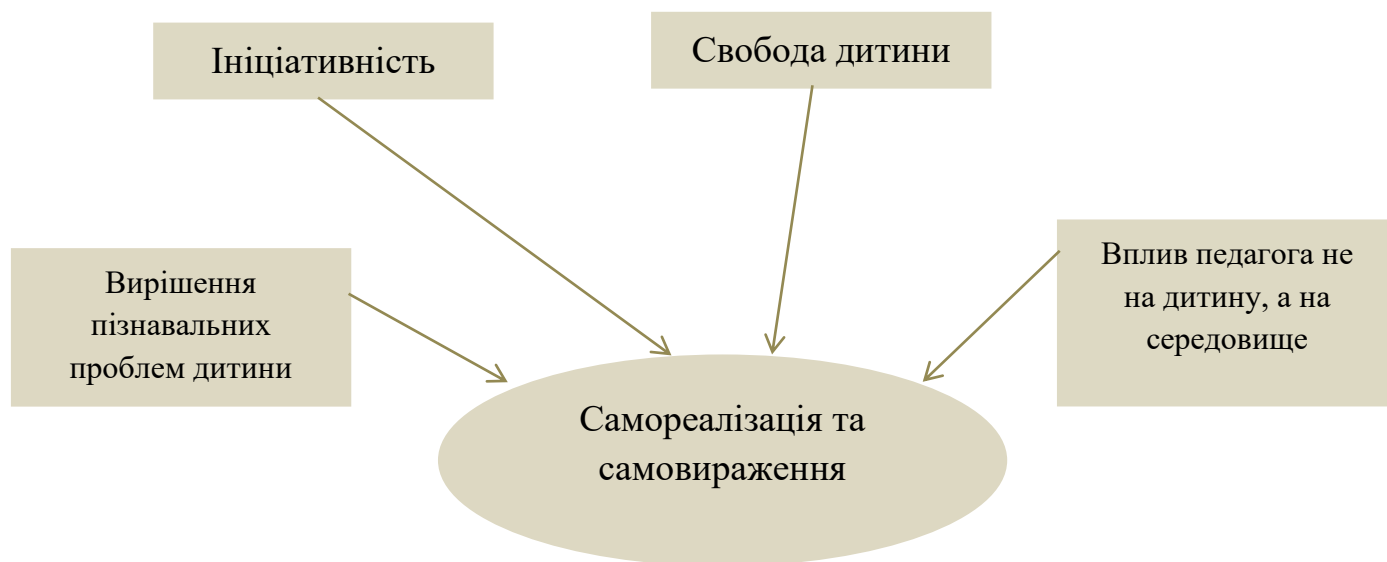

Рис. 1.5. Умови самореалізації та самовираження дитини.

Як вважає О.Кононко, необхідно дати дітям можливість експериментувати, самостійно шукати відповідь на питання, що цікавить. «Діти, що будемо вивчати, чим ми тепер будемо займатися?» - це запитання необхідно ставити дітям під час спільного планування педагогічної діяльності [28, с. 97],.

Особливу увагу для формування ініціативності І.Рогальська приділив вихованню волі, під якою розумів здатність постановки і досягнення цілей [52], аналогічно міркував С.Ладивір, вважаючи, що сильна воля – якість, притаманна вільній людині, яку повинна давати освітня система [36].

Сучасні дослідження з проблеми розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку, присвячені вивченню та пошуку найбільш оптимальних для цієї мети умов. Перший напрямок, передбачає створення психологічного клімату, що забезпечує щирі та довірливі взаємини з дитиною, врахування її інтересів та запитів (Л.Іващенко, О.Константинова, С.Костюк, В.Кузьменко та

інші). Авторами зазначається, що гіперопіка, контроль та авторитарний стиль спілкування дорослих пригнічують дитячу ініціативність.

Психолого-педагогічні умови підтримки ініціативи дітей старшого дошкільного віку в аспекті створення психологічного клімату виокремлено на основі аналізу наукової позиції сучасних психологів. Згідно наукової позиції С. Кулачківської, основною потребою для кожної дитини є потреба в активних діях. Рушійними силами розвитку дитини дошкільного віку є її природна допитливість та ініціативність. Активність та ініціативність у дітей виражена набагато сильніше, ніж у дорослих: діти постійно досліджують причинно-наслідкові зв'язки процесів, явищ, взаємовідносин, цікавляться навколишнім світом, змінюють вид діяльності. Зазначається, що зниження активності та ініціативності у дослідницьких діях дитини може призвести до затримки психічного розвитку, до відставання формування навичок спілкування, до зниження пізнавальної ініціативи. Сприяючи реалізації цієї потреби, дорослі допомагають дитині набути міцної впевненості у власних силах, оцінити власні можливості [35].

Таким чином, на основі здійсненого аналізу, серед найважливіших умов, що створюють психологічний клімат, який забезпечує прояв ініціативності дітей старшого дошкільного віку, ми виділили наступні:

1. *Визнання в дитині особистості.* Згідно з гуманістичними поглядами, дитина - самостійна особистість, зі своїми власними бажаннями, прагненнями, поглядами. Особистісно-орієнтоване виховання сприяє визнанню дитини, повазі до її особистості, помилок, мотивів і вчинків. Підтримка дитячої ініціативи неможлива без визнання особистості дитини, її права на самовизначення в заняттях і сфері діяльності. Цей підхід сприяє створенню сприятливого підґрунтя для розвитку в дитини віри у власні сили і, як наслідок, проактивної, діяльнійшої позиції.

2. *Демократична модель взаємовідносин із дитиною.* Для того, щоб підтримувати в дітях ініціативу та самостійність, необхідна можливість для прояву цих якостей. Свобода у виборі занять; середовище, що мотивує до

пошуку та експериментування; підтримка інтересів дітей – невід'ємна частина психологічно комфортного для прояву ініціативності середовища. Важливо створити такі умови, які сприятимуть активній природній ініціативності дитини, самостійності в її рішеннях і вчинках, плануванні дій і відповідальному ставленню до результату. Надмірна опіка й авторитарна модель взаємовідносин з боку дорослого негативно впливають на прагнення дитини проявляти ініціативність і самостійно організовувати свою діяльність.

Також дитині важливо чути позитивне підкріплення власних дій з боку дорослого. Взаємний обмін емоціями та живе спілкування дитини та дорослого є вкрай важливою складовою її розвитку. Саме тому важливо вселяти в дитину впевненість у її власних силах.

3. *Мотивація та ситуація успіху.* Розвивати ініціативність результативніше на основі особистої зацікавленості дитини. Мотивація дитини до певної діяльності має розвинутися в самомотивацію, яка є основою ініціативності. Самомотивація тісно пов'язана з інтересом дитини до того чи іншого іншого виду діяльності. Безперечно, діяльність буде для дитини цікавою тоді, коли вона в ній досягає успіху. Саме тому величезну роль у підтримці ініціативності відіграє досвід успішного подолання труднощів, перемог і позитивного результату. Поняття успіху тісно пов'язане не тільки з підсумковим результатом, до якого прагне дитина, а й з емоційним задоволенням, радістю досягнення, усвідомленням своїх можливостей. Однак не завжди дитина досягає успіху самостійно. Це зумовлено низкою об'єктивних причин: відсутність достатнього досвіду та навичок, несприятливі обставини чи середовище тощо.

Тому батькам і педагогам важливо створювати такі умови, за яких дитина з мінімальною допомогою дорослих може досягти мети. Мета ситуації успіху – дати дитині відчувати радість перемоги, зміцнити віру у свої сили, усвідомити можливості, підтримати мотивацію. Ситуацію успіху потрібно організувати і підготувати так, щоб дитина була переконана, що це її власна заслуга, допомога дорослого має бути непомітною.

4. *Недирективна (вказівками) допомога засобами коучинг-підходу.* Дитина, бажаючи проявити ініціативність, може відчувати складнощі з плануванням або досягненням бажаного. У цьому їй може знадобитися допомога дорослих. Однак доцільно давати не прямі вказівки дитині, а діяти з допомогою коучинг-підходу, який передбачає запитання, що допомагають прояснити складну ситуацію, сформулювати бажаний результат, прийняти рішення. Використовуючи недирективну допомогу із застосуванням коучинг-технологій дитина сама приймає рішення і прояснює для себе, що і як їй робити (А.Фабер, Б. Фурман).

У пошуку коректної моделі дії дорослий ставить дитині такі запитання: «Чого ти хочеш?», «Що в тебе є зараз?», «Що можна зробити? / Чого тобі не вистачає?», «Що ти будеш для цього робити?».

Доцільно звернутися до вже пережитого дитиною досвіду розв'язання подібних проблем, запропонувати спробувати різні варіанти або подумати, хто і чим їй може допомогти. При цьому дорослий слідує інтересам дитини, дедалі менше піддає контролю її дії, спрямовуючи діяльність дитини шляхом самостійного пошуку рішень і дослідження. Відповідно, дитина частіше проявляє ініціативність, відчуває сміливість у прийнятті рішень, упевненість у їх реалізації, відповідальність за наслідки.

Педагогічна діяльність з розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку має ґрунтуватися на таких принципах дошкільної освіти:

- повноцінне проживання дитиною дошкільного віку всіх етапів дитинства – збагачення особистісного розвитку кожного вихованця за допомогою включення його в різні види діяльності;
- побудова взаємодії на основі індивідуального прийняття кожної дитини – за якого кожна дитина є не об'єктом педагогічного впливу, а суб'єктом, який поступає відповідно своїх цінностей, інтересів, потреб, переконань;
- визнання дитини повноцінним учасником взаємодії з дорослим – за якого дитина і дорослий – рівноправні партнери взаємодії; їхні

взаємовідносини вибудовуються на основі відкритості, поваги, взаємодопомоги, довірчих відносин;

- ініціативність дошкільників у різних видах діяльності – створення умов, що мотивують до активної діяльності, заохочення самостійності дітей під час організації ігор та занять за інтересами, розкриття потенціалу кожного вихованця.

Відповідно до теорії розвитку особистості Е.Х. Еріксона, розвиток гармонійної, самостійної, націленої на результат, ініціативної особистості може бути розпочато в дошкільному дитинстві й досягнуто шляхом створення психолого-педагогічних умов, у яких кожна дитина зможе робити вибір, висловлювати свої думки і почуття, відстоювати переконання, перебувати в ситуації успіху, враховуючи при цьому інтереси та потреби однолітків.

При цьому важливо будувати педагогічну діяльність спираючись на той факт, що в кожній дитині є свої індивідуальні особливості, сильні та слабкі сторони, потреби, мотиви та інтереси. У кожній дитині свій власний життєвий досвід, який впливає на її поведінку. Важливо, щоб діти вірили в себе, розвивалися та експериментували. Необов'язково результат буде фізично відчутний, він може бути й невидимим, але обов'язково накопичувальним.

Умови, в яких дитина проживає своє дитинство, мають сприяти прояву її власних ініціатив, адже для дошкільника вкрай значущою є не та діяльність, яку підказав йому дорослий, а та, яку ініціював він сам за власним мотивом.

Варто підкреслити, що для успішної реалізації стратегії з розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку на базі закладів дошкільної освіти, важлива не лише наявність обґрунтованої концепції, освоєння та впровадження в педагогічну практику системних заходів і технологій, спрямованих на компенсацію проблемних чинників прояву ініціативності, а й цілеспрямована, систематична робота з просвітництва та залучення до цього процесу батьків (законних представників) вихованців. У результаті консолідованих дій педагогів і батьків буде створено необхідні психолого-педагогічні умови, що сприятимуть прояву ініціативності.

Гармонійний розвиток дошкільників без активної участі їхніх батьків в освітньому процесі навряд чи можливий. Тому велика увага в ЗДО має приділятися організації взаємодії з батьками. Жоден заклад дошкільної освіти, незважаючи на свій кадровий потенціал, не здатний замінити роль батьків у вихованні дитини, формуванні її особистості.

Саме тому важливо, щоб і педагоги ЗДО і батьки вихованців дотримувалися єдиної педагогічної траєкторії щодо розвитку підростаючого покоління, відтак і питанні розвитку дитячої ініціативності.

Таким чином, має вибудовуватися комплексна, системна робота з просвітництва батьків, що сприятиме підвищенню їхньої компетентності щодо інструментів і механізмів розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Окрім того, важливо не тільки приділяти увагу розвитку ініціативності дошкільників, а й згодом забезпечити пролонговану підтримку їхньої ініціативи. Лише так можливо зберегти і зміцнити результат розвитку. Важливо зазначити, що всі ці напрями роботи будуть ефективними тільки в тому разі, якщо діти відчуватимуть підтримку та схвалення дорослих під час плануванні власної діяльності. Це можливо, якщо освітня ситуація будуватиметься з урахуванням дитячих інтересів.

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до опису психолого-педагогічних умов, що сприяють розвитку ініціативності, дає змогу зробити висновки про те, що мотивація дитини до участі в досягненні задуманого результату, визнання особистості в дитині, демократичної моделі поведінки педагога, створення ситуації успіху та надання недирективної допомоги є важливими умовами розвитку ініціативності.

Взаємодія дорослого і дитини мають відбуватися в умовах варіативного, насиченого неформленими матеріалами доступного розвивального середовища. При цьому важливо здійснювати вплив безпосередньо на самі психолого-педагогічні умови, а не на дитину.

У роботі з дітьми доцільне застосування розвивальних технологій, які стимулюють прояв пізнавального інтересу, самовираження, самоконтролю, комунікативних навичок.

Таким чином, за результатами аналізу науково-теоретичних джерел і отриманих даних констатувального етапу наукового пошуку ми визначили педагогічні умови, форми і методи розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

Методика та педагогічні умови розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому просторі закладів дошкільної освіти біло поділена на два блоки. Теоретичний – ґрунтується на наукових засадах, теорії філософії та психології особистості. Методологічний блок, який базується на використанні наукових підходів: систематичного, суб'єкт-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, гуманістичного, компетентнісного, – та принципів виховання.

Вибір методик та обґрунтування педагогічних умов базувалися на основних педагогічних ідеях: індивідуалізація виховання, систематичний педагогічний супровід виховання особистості дитини, формування базових властивостей особистості. Відповідно до розробленої методики і педагогічних умов було визначено схему, яка передбачала визначені компоненти, етапи, критерії та показники ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому просторі ЗДО.

Висновки до першого розділу.

Аналіз наукових психолого-педагогічних джерел з питань розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку дав можливість зробити висновок, що серед основних компетентностей, які здатні забезпечити успішність особистості, сучасні психологи називають такі, як самостійність, здатність до адаптації, комунікація, вміння працювати в команді, критичне та творче мислення, самонавчальність, нестандартний підхід до вирішення важких завдань. А базисом для розвитку цих якостей може стати ініціативність.

Відтак, можна вважати, що основним завданням системи дошкільної освіти визначено формування особистості дошкільника та його базових якостей, індивідуалізація виховання, вивчення та визначення основних задатків та потенціалу дитини. Відповідно до наукової думки та власного досвіду, можна стверджувати, що велика чисельність ЗДО відповідають вимогам у та запитам батьків та суспільства.

Вітчизняні та зарубіжні науковці вважають, що ініціативна поведінка дошкільника проявляється в тому, наскільки він здатний планувати свої дії, ставити перед собою цілі та завдання, а також втілювати ці плани в життя, досягаючи задуманого результату. Вона характеризується творчістю, конструктивністю, довільністю, індивідуальністю.

З урахуванням специфіки дошкільного дитинства ініціативність дітей старшого дошкільного віку визначається як здатність дитини проявляти проактивну позицію, яка виражається в самостійному прийнятті рішень, плануванні та організації власної діяльності.

До її компонентів належать зацікавленість, самостійність під час прийняття рішень, довільність і воля, комунікативність, креативність, та оцінка.

У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях зазначається, що завдання батьків і педагогів ЗДО полягає в тому, щоб не дати ініціативності згаснути. Для цього необхідно створити психологічно комфортні умови, що забезпечують визнання особистості та інтересів дитини, слідування її прагненням і підтримку її активності та допитливості, адекватну реакцію дорослого на ініціативи, створення ситуації успіху.

За результатами здійсненого аналізу теоретичної наукової джерельної бази визначено схему та проведено констатувальний експеримент. Дослідницько-пошукова робота проводилася відповідно до визначених напрямків: з батьками дітей старшого дошкільного віку; педагогами, вихователями закладу дошкільної освіти; дошкільниками старшого віку.

РОЗДІЛ ІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Організація та методика вивчення прояву компонентів ініціативності у дітей старшого дошкільного віку

Згідно з методикою нашого дослідження, рівень прояву ініціативності визначається рівнем прояву окремих її компонентів (зацікавленості, самостійності при прийнятті рішень, довільності поведінки, комунікативності, креативності та оцінки). Для оцінювання рівня прояву компонентів ініціативності було визначено критерії та показники вияву компонентів ініціативності, які представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Показники та критерії для виявлення компонентів ініціативності

<i>Критерій</i>	<i>Показники</i>
Зацікавленість	Проактивна позиція дитини, ставлення до змін навколо неї, бажання вивчити, дослідити новий об'єкт, включитися в нову діяльність, надати допомогу
Самостійність прийняття рішень	Здатність дитини організувати власну діяльність і діяльність однолітків, ставлення до процесу діяльності
Довільність	Здатність дитини творчо долати труднощі, доводити розпочате до бажаного результату
Комунікативність	Здатність дитини безконфліктно вирішувати можливі конфліктні ситуації, доносити до однолітків і дорослих свою точку зору, долати труднощі, досягаючи бажаного результату
Креативність	Здатність дитини творчо ставитися до діяльності, її результату, слідування зразку, результату діяльності інших

Оцінка	Здатність дитини співвідносити бажаний результат з отриманим, довіряти своїм бажанням, бути впевненою у своїй позиції

Результатом проведеного моніторингу стала діагностична карта оцінювання рівня прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Її структура включала 6 блоків (за кожним компонентом ініціативності) (Додаток А.1), послідовність розташування яких відповідала послідовності етапів ініційованої дитиною дії. Для визначення рівня сформованості кожного з компонентів було відібрано показники, що визначають успішну реалізацію відповідного етапу ініційованої дитиною дії. дитиною дії, та описано характеристики кожного з них із присвоєнням відповідних балів (від 0 до 2).

Зацікавленість. Цей компонент оцінювався за такими показниками, як ступінь прояву зацікавленості новим предметом/видом діяльності, ступінь прояву активності в діяльності/вирішенні поставленого завдання, прагнення перехоплювати ініціативу, прагнення надавати допомогу/пропонувати розв'язання проблеми, прояв емоційного стану.

Самостійність під час ухвалення рішень. Під час визначення рівня прояву цього компонента спостерігачі звертали увагу на ступінь самостійності під час організації діяльності дитиною, здатність планувати реалізацію будь-якої події, самостійність у починаннях, прийняття допомоги та усвідомлення образу бажаного результату діяльності.

Довільність і воля. До цього блоку увійшли такі показники, як поведінка в разі труднощів і здатність долати перешкоди, здатність брати відповідальність за власні дії, ставлення до встановлених правил, уміння концентруватися на встановлених правилах, уміння концентруватися на діяльності.

Комунікативність. Для визначення рівня прояву цього компонента використовувалася система показників, що характеризують поведінку дитини в конфліктній ситуації, прагнення до лідерства та взаємодії, організаторські здібності, дотримання соціальних норм.

Креативність. Аналіз креативності дітей старшого дошкільного віку ґрунтувався на вивченні таких показників, як прояв фантазії/уяви у творчості, у грі, нестандартність мислення, що виявляється в різних ситуаціях, особливості поведінки дитини за наявності зразка діяльності. наявності зразка діяльності.

Оцінка. Цей компонент виявлявся у впевненості у власних діях, прагненні відстоювати свою точку зору, оцінка своїх можливостей, ставлення до результату діяльності, характеристика найбільш типового сценарію реалізації ініційованої дитиною дії.

Вивчення компонентів ініціативності дітей старшого дошкільного віку здійснювалося в процесі спостереження за різною дитячою діяльністю, яке проводилося педагогами щодня протягом одного місяця. місяця. З метою найбільш повного вивчення кожного із заявлених критеріїв, їхнього прояву в нестандартних умовах, діяльність дітей протікала не тільки в природному, звичному середовищі, а й у спеціально змодельованій обстановці:

1. поява в полі діяльності дошкільнят, які беруть участь в експерименті, нового ігрового обладнання, нових матеріалів;
2. об'єднання дітей у різні за складом учасників колективи, а також з дітьми з інших груп;
3. зміна розміщення меблів і розташування ігрового обладнання у груповому приміщенні;
4. переміщення в інше групове приміщення (у межах ЗДО).

Під час експерименту дорослий, який спостерігав, не втручався в діяльність дітей і відзначав найбільш типовий прояв кожного з компонентів ініціативності згідно з діагностичною картою ініціативності згідно з діагностичною картою за шкалою від 0 до 2. Отримані результати бали підсумовувалися, що давало змогу визначити рівень сформованості компонентів ініціативності: високий (8,5 - 10 балів), вище середнього (6,5 - 6 балів), середній (4,5 - 6 балів), нижчий за середній (2,5 - 4 бали), низький (0-2 бали).

Інструментарій, що дає змогу оцінювати чинники, які впливають на рівень прояву ініціативності (індивідуальні особливості (темперамент) дитини, умови освітнього середовища, у якому протікає діяльність дітей старшого дошкільного віку.

З метою виявлення ставлення дитини до прояву власної ініціативності та можливість ініціювання діяльності, була розроблена структура бесіди, яка включає в себе 15 питань, розділених на три розділи:

1. Ставлення дитини до вміння здійснювати діяльність на власний розсуд;
2. Ставлення дорослих до дій, ініційованих дитиною;
3. Поведінка дитини у випадку виникнення труднощів при реалізації ініційованого нею дії. (Додаток А.5)

Бесіда мала на увазі відкрити відповідь на поставлене запитання, якщо дитині було важко відповісти, була можливість надати вибір з доступних варіантів.

З метою виявлення *компетентності педагогів та батьків* з проблеми розвитку ініціативи, була розроблена стандартна бесіда щодо їх розуміння механізму та інструментів, які можуть бути ефективними в створення психолого-педагогічних умов, що сприяють розвитку ініціативи дітей старшого дошкільного віку (Додаток А.6 та А.7 відповідно).

Питання були спрямовані на отримання інформації про сутність ініціативності, її роль і значення для розвитку особистості дошкільників, варіанти її прояву. Для досягнення цілей дослідження також була важлива інформація щодо умов, що забезпечують розвиток ініціативи, про роль дорослої людини у цьому процесі, способи організації діяльності дітей. Питання були подані як у відкритій так і закритій формі.

На другому етапі констатувального експерименту було вивчено: прояв складових ініціативності (інтерес, незалежність у прийнятті рішень, довільність та волевиявлення, спілкування, творчість, оцінювання) дітей старшого

дошкільного віку, включених в експериментальну роботу. У дослідженні взяли участь 95 вихованці віком 5-7 років.

Аналіз отриманих отриманих результатів за кожним компонентом подаємо нижче в описі.

Зацікавленість. Проаналізуємо дані за цим компонентом. Типова поведінка 6% дітей, які респодентами, характеризувалася бурхливою діяльністю, жвавим інтересом до того, що відбувається, навіть у незнайомій обстановці. Ці діти були переважно позитивні налаштовані, іноді експресивні. Вони швидко були залучені до діяльності, позитивно реагували на зміну умов. Вони прагнули брати активну участь у житті групи, пропонували своїм одноліткам різні заняття, іноді були надзвичайно наполегливими. Від них найчастіше можна почути: «Давайте ... (пропозиція до діяльності)».

Частина дітей (22%) були активними, реагували на прохання. Іноді вони перехоплювали ініціативу у однолітків. Новий предмет, який за'являвся в навколишньому середовищі, викликав у них бажання використовувати його за призначенням. Дітям цієї групи найбільш комфортно було у звичній обстановці. У незнайомих обставинах, як показало спостереження, їх активність була дещо знижена.

Майже половина дітей (46%) продемонстрували відкритість та доброзичливість. Вони активно займалися знайомою діяльністю, проте, були дещо насторожені щодо нового виду діяльності. При зверненні до них за допомогою, вони пропонували рішення, але не наполягали на ньому.

Серед представників наступної групи (21%) – діти, які характеризувалися спокійною поведінкою. Їх не цікавили нові види діяльності або нові атрибути гри, вони проявляли обережність, як правило, вони були спостерігачами за діяльністю інших. У разі виникнення труднощів, однолітків, вони зверталися за безпосередньою допомогою до дорослого, тому що часто самі не знали, як вирішити виниклу проблему.

5% дошкільників мали низький рівень виявлення досліджувального компонента ініціативи. Ці діти були апатичні, часто мали нудьгуючий,

пригнічений вигляд, насторожений. Їх було складно зацікавити, вони були схильні виконувати звичні операції, займатися знайомим видом діяльності. Нові предмети або іграшки не викликали у них бурхливої реакції. Вони часто зверталися за допомогою до дорослих, не і перехоплювали ініціативу у інших дошкільників.

Таким чином, дошкільники, охоплені дослідженням, розділилися на 5 груп за рівнем зацікавленості: високий (6%), вище середнього (22%), середнього (46%), нижче середнього (21%), низький (5%). Дані представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати визначення особливостей прояву зацікавленості

Зацікавленість	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
	5	5%	17	21%	48	46%	18	22%	7	6%

Незалежність у прийнятті рішень. Аналіз отриманих результатів дозволив розділити вибірку на 5 груп. У групі, яка демонструє високий рівень прояви самостійності у прийнятті рішень, попали дошкільники, які перебуваючи навіть у незвичних умовах, без допомоги дорослого, намагалися організувати різноманітну діяльність. Ці дошкільнята самостійно організовували діяльність, використовуючи при різноманітні засоби і атрибути. У цю групу діти легко залучають своїх однолітків. Вони рідко зверталися за допомогою дорослого. Примітно, що їх діяльність не була безцільною, але була підпорядкована добре продуманому результату. Ці діти розгорнуто і деталізовано планували свою діяльність. Даний тип поведінки продемонстрували 7% учасників експерименту.

Вище середнього рівня прояву самостійності при прийнятті рішень було зафіксовано у 5% учасників дітей, які брали участь у експерименті. У 52 % дошкільників був діагностований середній рівень самостійності при прийнятті рішень. Характерною ознакою цієї групи, що самостійність дошкільники

проявляли лише в знайомих ситуаціях. За допомогою навідних запитань, діти цієї групи могли структурувати і описати кінцевий результат і способи його отримання.

П'ята група становила 2%, рівень прояву самостійності під час прийняття рішень характеризувався як низький. Представники цієї групи зазнали труднощів з організацією та плануванням діяльності в незнайомих ситуаціях. Вони найчастіше чекали ініціативи і підтримки дорослих або однолітків. Ці діти були схильні чекати допомоги, а в окремих ситуації почали діяльність лише з зовнішньої вказівки.

Аналіз свідчить про те, що більшість дітей показали середній рівень прояву незалежності в плануванні діяльності та прийнятті рішень. Дані представлені таблиці 2.2.

Довільність і воля. Перейдемо до аналізу даних, отриманого під час дослідження волі дітей старшого дошкільного віку. Значення показників уможливили класифікувати вибірку 5 груп. 5% дітей завжди захоплювались діяльністю, вони старалися за мінімальною допомогою дорослих вирішити проблемну ситуацію, подолати труднощі. Представники цієї групи характеризувалися тим, що завжди дотримувалися правил встановлені групою. Результат, який вони отримали, відповідав очікуванням або навіть перевищив його.

Таблиця 2.2.

Результати визначення особливостей прояву самостійності при прийнятті рішень

	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Самостійність при прийнятті рішень	3	2%	23	34%	53	52%	7	5%	9	7%

Виявлення волі на рівні вище середнього показали 21% дітей. Незважаючи на те, що їм вдалося підтримувати концентрацію до досягнення результату, основна відмінність від представників першої групи полягала в тому, що у випадку непередбачуваних обставин, вони зупиняли діяльність

Більше того, ця група дітей продемонстровано досить живий розум: для вирішення проблемної ситуації вистачало лише навідне запитання від дорослого.

Для 53% старших дітей дошкільного віку, які були задіяні у дослідження, був характерний середній рівень прояву волі. Вони доводили до кінця розпочату справу лише за відсутності бар'єрів або нестандартних ситуацій. Долали труднощі лише тоді, коли діяльність була для них значимою або обов'язковою.

18% – група дітей, які виявили волю і довільну поведінку на рівні нижче середнього. Поведінка 3% дітей характеризувалася відсутністю належної концентрації уваги при виконанні розпочатої діяльності. Їм було важко проявити власну волю, часто потрібна була допомога дорослої людини, щоб утримати увагу на активності.

Дані за цим показником представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати визначення особливостей прояву довільності поведінки

	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Самостійність при прийнятті рішень	2	3%	15	18%	54	53%	19	21%	5	7%

Комунікативність. Аналізуючи дані, отримані в процесі вивчення показників комунікативності, ми маємо такі висновки. 3% учасників комунікативні здібності проявляються на високому рівні: вміли взаємодіяти з дорослими та однолітками, дотримувалися завжди соціальних норм поведінки, намагалися знайти компроміс у конфліктній ситуації, в нестандартних умовах, в новому колективі, з незнайомими педагогами. Вони продемонстрували високі організаторські здібності, які характеризувалися не тільки пропозицією спільної діяльності, а й обговорення ролей, методів дій, бажаного результату.

Зафіксовано рівень прояву комунікабельності вище середнього у 21% респондентів. Діти в цій групі були відкриті до взаємодії. Вони вирвався вперед у знайомому колективі, хоча до них іноді приєднувалися однолітки в полеміці.

У той же час ці дошкільнята були відкриті до діалогу і дискусійних, але були схильні не вдаватися до суперечок.

Трохи більше половини дошкільників, 55% у процесі діагностики комунікативності продемонстрували середній рівень прояву цього критерію. Ці діти відчували труднощі у вирішенні конфліктних ситуацій з однолітками вони рідко досягали компромісу.

Група з рівнем комунікації нижче середнього складала 16%. Ці діти вважали за краще взаємодіяти із старшими. У разі взаємодії з однолітками вони були схильні до спілкування на рівних. Коло спілкування невелике. У них є схильність до скарг.

До п'ятої групи увійшли діти старшого дошкільного віку, які продемонстрували відсутність бажання займати позицію лідера у гри, відстоювати свою позицію та власні інтереси, у конфліктній ситуації виявили низький рівень комунікативної активності. У більшості випадків ці діти віддавали перевагу усамітненню і спокійним іграм. Вони відчували себе некомфортно у колі незнайомих дітей та під керівництвом іншого педагога. Ця група представлена 5 % учасників експерименту.

Дані за даним критерієм представлені у таблиці 2.4

Таблиця 2.4.

Результати визначення особливостей прояву комунікативності

	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Комунікативність	5	5%	14	16%	55	55%	18	21%	3	3%

Креативність. За отриманими даними з'ясувалося, що 9% дітей досліджуваної вибірки мали яскраво виражені творчі здібності. Під час ігрової діяльності вони придумували свої сюжети, наповнюючи їх деталями і причинно-наслідковими зв'язками, новими персонажами, деталями, характерними рисами. Цікаво відзначити, що вони прагнуть індивідуалізувати результат своєї діяльності, незважаючи на наявність зразка.

Прояви креативності близькі за характерними ознаками дошкільнятам з рівнем цього компонента вище середнього. Різниця полягає в тому, що вони рідко придумували щось абсолютно унікальне. Вони створюють щось нове з декількох стандартних, реальних ділянок/об'єктів. Їх творчі знахідки цікаві, але варіативність обмежена. Ця група складалася 21%.

До третьої групи увійшли діти, які активно оперували зі знайомими сюжетами, зразками, загальновідомими даними, власним досвідом. Як показало спостереження, вони прекрасні виконавці, які знаходячись у нестандартній ситуації можуть прийняти рішення. Середній рівень креативності зафіксовано у 30% дошкільників.

Діти, які проявили творчі здібності на рівні нижче середнього, розчаровувалися у ігровій діяльності, зміст якої залежав від ситуації. Вони схильні наслідувати зразок, використовувати стандартні, повсякденні приклади в процесі створення розповідей. Отже, у випадку якщо потрібен нестандартний підхід при здійсненні розпочатої дії, вони були в скрутному становищі. До цієї групи увійшли 34% дітей.

6% дітей продемонстрували недостатній рівень розвитку креативності. Вони використовували лише знайомі сюжети, описані стандартні ситуації, скопійовані зразки.

Кількісні результати цього показника представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Результати визначення особливостей прояву креативності

	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Комунікативність	5	6%	35	34%	29	30%	19	21%	7	9%

Оцінка. Проаналізуємо результати, отримані за цим компонентом. Під час спостереження за діяльністю дітей 9% продемонстрована впевненість у власних силах. Характерні для них фрази були: «Я думаю», «Я знаю», «Я хочу», «Я зробив». Вони діяли за планом, самостійно приймали рішення в складних ситуаціях, були однаково активні як у звичній обстановці, так і в

нових умовах, як з дорослими, так і з однолітками. Вони мали чіткі аргументи на користь своїх дій, які вони були готові відстоювати. Діти цієї групи були повністю задоволені результатом, іноді навіть перевершив очікування.

32% дітей були об'єднані в одну групу, яким характерні риси, такі як впевнена позиція, особливо в звичній ситуації, дещо завищена оцінка своїх можливостей, досягнення результат, що відповідає поставленому плану при сприятливому збігу обставин. Вони відрізнялися від першої групи тим, що не оцінювали можливі труднощі, з з якими вони могли зіткнутися. Тому результат іноді залишався недосяжним через відсутність необхідних ресурсів для подолання перешкод.

Третю групу склав 41% дітей, для яких були характерні середній рівень оцінки. При цьому була зафіксована невпевненість у діях дитини в незнайомій ситуації, бажання відстояти власну позицію без аргументації. Ці діти боляче переживали невдачі, навіть до відмови виконувати надалі передбачену діяльність.

Відмінні характеристики поведінки дітей, що входять в четверту група (16%) полягала в тому, що вони недооцінили свої можливості, легко піддавався на вмовляння однолітків і дорослих, часто не знаючи як досягти результату.

2% були замкнутими, відірваними, небажання проявляти ініціативу у відношенні до своїх однолітків. Їм потрібно було схвалення і підтримки дорослих, були схильні йти на поступки, не усвідомлювали своїх можливостей.

Таим чином у таблиці 2.6 п'ять груп дітей старшого дошкільного віку за зрівнем здібностей щодо оцінки.

Таблиця 2.6.

Результати визначення особливостей прояву оцінки

	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Комунікативність	4	2%	18	16%	39	41%	27	32%	7	9%

Зведені дані, отримані в процесі обробки діагностичних матеріалі для виявлення рівня прояву складових ініціативи представлені на рисунку 2.1.

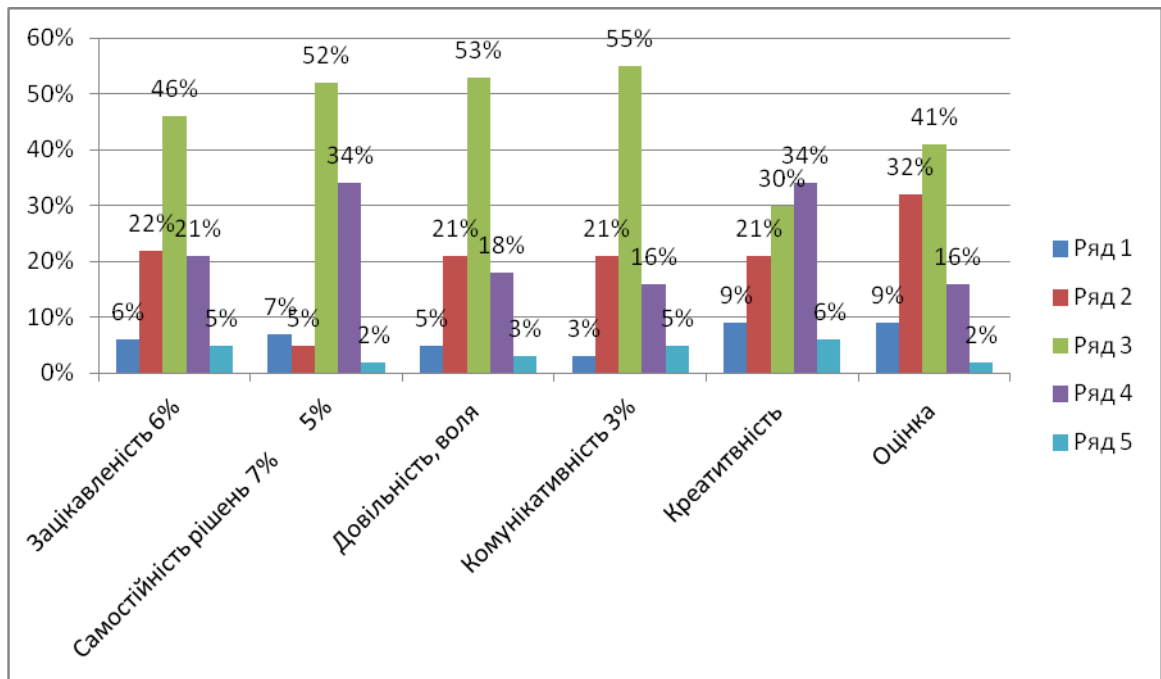

Рис. 2.1 Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнем прояву компонентів ініціативності

2.2. Діагностика рівнів сформованості ініціативності у старших дошкільників

На третьому етапі констатувального експерименту був проведений аналіз отриманих результатів діагностики прояву складових ініціативи, це дозволило розділити вибірку на 5 груп за характером прояву ініціативності та характеризувати рівні ініціативності.

Високий рівень ініціативності демонструють діти, які самостійно реалізують всі етапи ініційовані дії. (6%) Діяльність починається з чіткого усвідомлення дитиною своїх бажань. При цьому, плануючи свою діяльність, дитина передбачає потенційний результат, можливі труднощі та якими ресурсами можна досягти бажаного результату. Діяльність носить довільний характер, дитина повністю сконцентрована на активність, орієнтована на результат. Дошкільник високого рівня відповідально підходить до виконання діяльності, впевнений у власних силах. У процесі подолання труднощів діти

демонструють нестандартність мислення, креативність, самостійність вирішення проблем.

Діти з рівнем ініціативності *вище середнього* (12%) виконують розпочату діяльність в повному обсязі лише за відсутності труднощі або перешкоди на шляху до досягнення результату. На першому етапі виконання розпочатої діяльності, дитина активна, проявляє допитливість, інтерес до навколишнього середовища. Особливо яскраво ці якості проявляються у звичній обстановці, в нестандартній обстановці спостерігається зниження активності. У процесі планування діяльності та бажаного результату, дитина недооцінює можливі загрози і перешкоди, тому не підбирає потрібних ресурсів і засобів. В процесі самої діяльності, дошкільник активно взаємодіє з однолітками, проявляє зосередженість. При виникненні труднощів, не завжди може знайти вихід зі складної ситуації і, як наслідок, припиняє діяльність без досягнення результату.

Діти із *середнім* рівнем ініціативності (53%), повністю реалізують розпочату дію лише у випадку при умові надзвичайної важливості. В іншому випадку дитина швидко втрачає до нього інтерес і переключається на інший вид діяльності. Дошкільник активний, емоційний, експресивний, з радістю береться за будь-яке завдання, залучає до процесу однолітків, вимагає від них дотримання її правил. Оцінка своїх здібностей, ресурсів дещо завищена, тому при плануванні діяльності він не схильний не зважувати на можливі та загрози. Дитина часто змінює вид діяльності, не отримуючи бажаного результату. У разі невдачі він може припинити діяльність і не повертатися до неї. Реалізація усіх етапів діяльності, ініційованої дитиною, можлива у разі підтримки або контролю зі сторони дорослих.

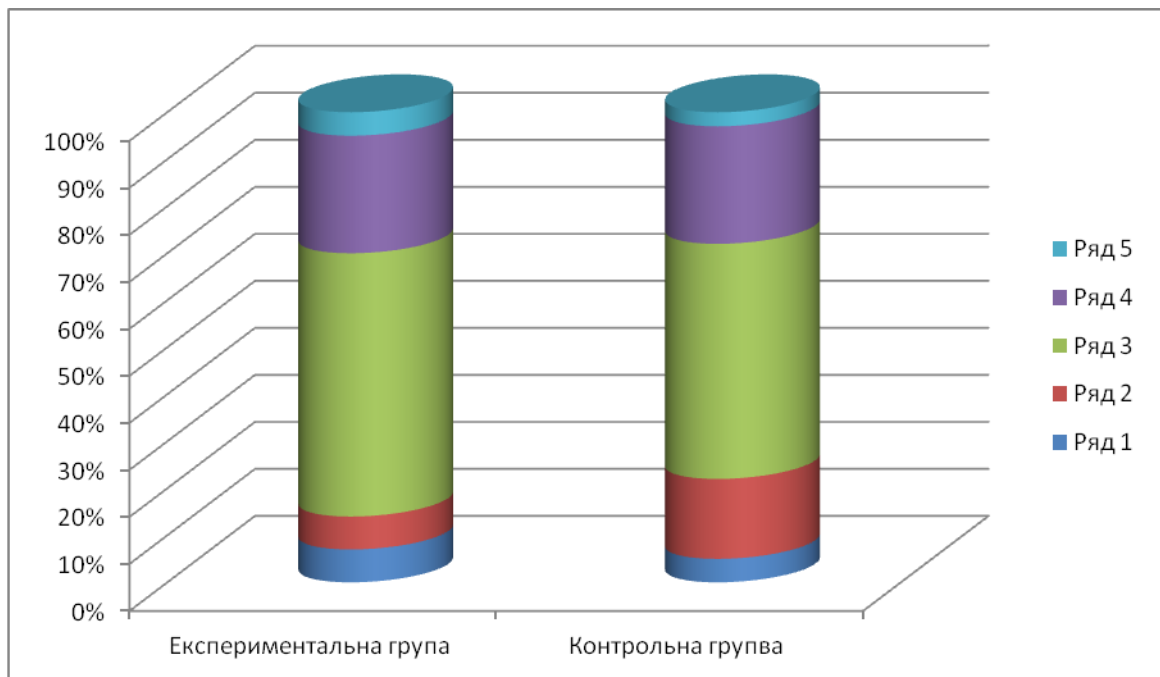
У дітей старшого дошкільного віку з рівнем прояву ініціативності *нижче середнього* (25%), процес реалізації діяльності ініційованої дитиною, зникає на етапі планування, тому що дитина відчуває труднощі і невпевненість у виборі способів, матеріалів, засобів, необхідно для досягнення бажаного результату. Усвідомивши потребу і сформулювавши основні характеристики мети, дитина

здійснює планування діяльності при навідних питаннях дорослої людини. У даному випадку діяльність дитини буде активна тільки в тому випадку, якщо він знаходиться в знайомому середовищі. Зміна простору навколо дитини викликають дискомфорт і невпевненість. Діяльність дитини може перериватися ним під впливом зовнішніх факторів, наприклад, пропозиції однолітка про зміну видів діяльності. При вирішенні проблемних ситуацій, що виникають активність, дитина знижується.

Групу з *низьким рівнем* ініціативності (4%) склали діти, для яких здійснення діяльності, ініційованої дитиною без підтримка з боку дорослого дається важко, тому дитина демонструє млявість, відстороненість, йому складно цікавитися тим, що відбувається навколо нього, він переживає труднощі в оцінці своїх бажань, потреб, можливостей. Сам він не прагне вступати у взаємодію з іншими, очікуючи ініціативи від дорослих або однолітків. Дитина вважає за краще спілкування з дорослим, у всіх своїх діях шукає схвалення або підтримки. При виникненні конфліктної ситуації з однолітками він схильний до поступитися, тому що не усвідомлює свого потенціалу.

Для подолання труднощів, необхідна підтримка дорослої людини. Досягнення результату стримується низькою оцінкою власних можливостей.

Аналіз даних, отриманих у процесі спостереження за діяльністю дітей під час констатувального експерименту, дав змогу дійти висновку, що більшість дітей (53%) демонстрували середній рівень прояву ініціативності. Низький рівень прояву ініціативності спостерігався у 4%. У 6% було виявлено високий рівень прояву ініціативності, що відображено на рисунку 2.2.

■ Високий ■ Вище середнього ■ Середній ■ Нижче середнього ■ Низький

Рис.2.2 Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнем прояву ініціативності.

Аналогічні результати прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку були отримані в інших дослідженнях. При цьому можна зробити важливий висновок про те, що рівень прояву ініціативності у дітей старшого дошкільного віку характеризується ступенем прояву її окремих компонентів і визначає, до якого етапу може бути реалізовано ініційовану дитиною дію.

Діти з низьким рівнем ініціативності в процесі спостереження зазнавали труднощів уже на першому етапі реалізації ініційованої дії, спрямованої на визначення бажаної діяльності на основі аналізу наявної ситуації. Без допомоги дорослого ініційована дія дітей з нижче середнім рівнем, завершувалася на другому етапі, пов'язаному із плануванням діяльності, визначенням ресурсів і засобів.

Діти із середнім рівнем прояву ініціативності успішно проходили перші два етапи, але на третьому етапі, за відсутності належної концентрації, завершували діяльність, не отримавши результату.

Дошкільники, які мають рівень прояву ініціативності вищий за середній, завдяки значному рівню прояву активності, самостійності, довільності,

благополучно проходили всі етапи ініційованої дії за умови відсутності труднощів. Однак, у разі виникнення якоїсь нестандартної ситуації або проблеми під час реалізації ініційованої діяльності, їм не вистачало внутрішніх засобів (креативності, впевненості, комунікативності), щоб розв'язати дану проблему і завершити ініційовану дію. На рисунком 2.3, реалізація ініційованої дії дітьми з високим рівнем ініціативності проходила всі етапи. При цьому підтримка або допомога педагога не була потрібна.

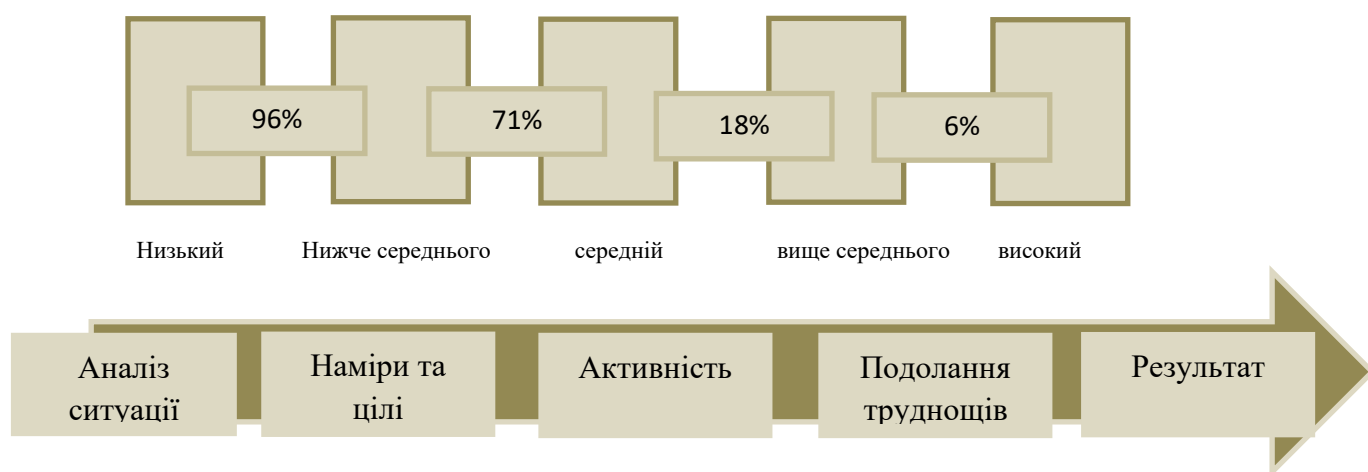

Рис. 2.3 Кількість дітей старшого дошкільного віку, датні реалізувати етапи ініційованої дії (% від загальної вибірки респондентів)

У процесі діагностики рівня прояву ініціативності, спостереження за діяльністю дітей та аналізу отриманих даних, ми дійшли висновку, що серед дошкільнят, які входять до досліджуваної сукупності, формується 5 груп, що мають свої специфічні особливості, які проявляються в процесі Аналіз ситуації Намір і мета Активність Подолання перешкод Результат 96% 71% 18% 6% 96 реалізації ініційованої дії.

У процесі діагностики рівня прояву ініціативності, спостереження за діяльністю дітей та аналізу отриманих даних, ми дійшли висновку, що серед дошкільнят, які входять до досліджуваної групи, можна виділити 5 груп, що мають свої специфічні особливості, які проявляються в процесі реалізації ініційованої дії. Таким чином, ми виокремили такі типи поведінки дітей старшого дошкільного віку:

апатична – дитина виявляє млявість, відстороненість, певну апатію до того, що відбувається, віддає перевагу усамітненню; часто має заклопотаний, сумний, нудьгуючий вигляд. Не проявляє активності та зацікавленості щодо однолітків, не прагне першим вступити у взаємодію, долучитися до їхньої діяльності, навпаки – чекає ініціативи від дорослих або однолітків. Перебуває у своїх думках, мріях, роздумах. Змін навколо себе не помічає, його важко зацікавити. Часто не знає, чим йому хочеться зайнятися, який кінцевий результат діяльності та як її організувати. Приступає до діяльності тільки зі схвалення ззовні. Складнощі дитину лякають: легко кидає задумане, не доводить до завершення. Тому необхідна підтримка або допомога дорослого. Слідує інтересам інших, не відстоює свою позицію, віддає перевагу взаємодії з дорослими, не довіряє власним бажанням. суворо дотримується інструкцій. Не усвідомлює свого потенціалу, хоча часто він просто не розкритий: це може бути цікавий співрозмовник, творча особистість талановитий конструктор, грамотний дослідник. Лише грамотна педагогічна підтримка та допомога в усвідомленні своїх бажань і можливостей може допомогти здійснювати самостійно всі етапи ініційованої дії;

розгублена – дитина спокійна та врівноважена, допитлива, але обережна. Почувається комфортніше у звичній обстановці, новий колектив або порушення звичного ритму життя може вивести зі стану рівноваги. У зв'язку з цим віддає перевагу взаємодії з дорослим і часто звертається за підтримкою або схваленням з його боку. Планує діяльність тільки за допомогою навідних, уточнюючих запитань. Вихід із проблемних ситуацій, доведення діяльності до кінця досягається за безпосередньої участі дорослого. При цьому може мати хорошу концентрацію або розвинені творчі здібності, але слабка впевненість у власних силах, невміння відстоювати власну точку зору, легке прийняття думки інших – усе це може стати ускладненням на шляху досягнення запланованого результату. Відмінний виконавець, який чітко дотримується інструкції, якщо не потрапляє під вплив зовнішніх чинників. При ініційованні дії підтримка потрібна вже на етапі планування діяльності;

нестійка – дитина виявляє інтерес до навколишнього, але ставиться з обережністю до нового, невідомого. Демонструє відкритість, доброзичливість, часом експресивна. Схильна переоцінювати свої можливості, проявляти імпульсивність. У знайомій обстановці бере на себе роль лідера за умови виконання його правил, у суперечках наполягає на своїй позиції безаргументації. Зазнає труднощів із плануванням діяльності: не може її чітко сформулювати, структурувати, конкретизувати, має приблизне уявлення про результат. Творчі здібності проявляються по-різному. Такий дошкільник долати труднощі, зберігати концентрацію, якщо діяльність значуща для нього або під контролем дорослого. Час від часу дозволяє собі перехоплювати ініціативу в однолітка і вступати в конфронтації. Прагне допомогти, якщо його про це попросили. Часто змінює вид занять, переходить на іншу діяльність, докладає зусиль для збереження концентрації, у зв'язку з чим ініційовану дію може бути не доведено до кінця;

відступаюча – дитина проявляє активність, зацікавленість, інтерес до того, що відбувається навколо, аналізує те, що відбувається, прагне бути лідером. У незнайомій ситуації активність знижується. Організовує свою діяльність, залучає до взаємодії однолітків. Характеризується критичним мисленням, для встановлення причинно-наслідкових зв'язків достатньо навісного запитання. Вибудовує логічний план діяльності без конкретної деталізації, не схильний продумувати можливі складнощі, прораховувати наперед. У зв'язку з цим, зіткнувшись із ними, не завжди може швидко знайти вихід зі скрути. Здатний зберігати концентрацію на виконуваний діяльності до досягнення задуму. У разі непередбачених обставин, що не дозволяють продовжувати діяльність, залишить її. Володіє хорошими комунікативними навичками, відстоює свою позицію тільки зі знайомими йому людьми. Має адекватну оцінку своїх можливостей, коригує свою діяльність у разі виникнення складнощів. Має середній рівень розвиненості креативності, спирається на наявний досвід, фантазії не виходять за рамки повсякденного

життя. У зв'язку з цим ініційовану дію самостійно реалізує повністю тільки в разі відсутності перешкод. В іншому разі результат не буде отримано;

ініціативна – дитина займає проактивну позицію, має надситуативне мислення, живий, допитливий розум. Активно вигадує заняття, організовує діяльність (як свою, так і групи однолітків), може оцінити необхідні для його реалізації ресурси та потенційні складнощі й залучити однолітків. Націлений на результат, упевнений у власних силах, характеризується високим ступенем самоорганізованості, проявом волі. Володіє розвиненими соціально-комунікативними навичками, нестандартно розв'язує проблеми, проявляючи свою креативність і багату уяву в складних ситуаціях. Відрізняється вмінням конструктивно висловлювати і відстоювати власну точку зору, брати на себе відповідальність. Задоволений результатом діяльності, який вирізняється індивідуальністю. Ці якості проявляються як у звичній обстановці, так і в новому середовищі/колективі. Самостійно реалізує всі етапи ініційованої дії.

З вищесказаного ми можемо зробити висновок про те, що сукупність особистісних характеристик впливає на специфіку реалізації ініційованої дитиною дії.

Таким чином, аналіз особливостей прояву ініціативності дав змогу дійти висновку про те, що рівень прояву ініціативності складається зі ступеня розвитку компонентів, які його складають. Рівень прояву ініціативності в дітей старшого дошкільного віку може бути різним і визначає, до якого етапу може бути реалізована ініційована дитиною дія.

2.3. Методичні рекомендації щодо організації формування ініціативності у старших дошкільників в умовах ЗДО

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджувального питання дав змогу встановити, що сучасна дошкільна освіта має створювати умови для розвитку та підтримки дитячої ініціативності. Дані, отримані під час констатувального експерименту, продемонстрували недостатній рівень прояву

ініціативності серед дітей старшого дошкільного віку, відсутність необхідних для розвитку ініціативності умов та низьку компетентність педагогів і батьків щодо питання підтримки дитячих ініціатив.

Методологічні та змістовні засади роботи з розроблення методичних рекомендацій щодо розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку було визначено в результаті аналізу теоретичної бази, а також на основі даних, отриманих під час констатувального експерименту.

Ми виходили з положення про те, що підвищенню рівня ініціативності в дошкільників сприятимуть правильно створені педагогічні умови, коректно підібрані з урахуванням індивідуальних особливостей вихованців, ігрові техніки, спрямовані на розвиток окремих компонентів ініціативності.

Методичні матеріали з розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку містять рекомендації щодо здійснення індивідуальної та групової роботи з вихованцями стосовно розвитку окремих компонентів ініціативності, а також створення відповідних педагогічних умов.

Організаційний етап спрямований на розробку на основі даних діагностичного етапу адресного маршруту розвитку ініціативності дошкільника залежно від типологічних особливостей прояву ініціативності (ініціативний, той, що відступає, нестійкий, розгублений, апатичний тип особистості), а також розробку рекомендацій щодо вдосконалення психолого-педагогічних умов, необхідних для досягнення поставленого педагогічного завдання.

Методичні рекомендації передбачали організацію щодо формування ініціативності у старших дошкільників проводити в декілька етапів.

1. *Діагностичний етап* дає змогу зібрати й проаналізувати інформацію про рівень прояву ініціативності вихованців за допомогою діагностики, а також рівень відповідності освітнього середовища прояву ініціативності та стиль спілкування педагога з вихованцями.

2. *Консультаційний етап* передбачає просвітницьку роботу за двома напрямками: а). підвищення компетентності педагогів закладу дошкільної освіти в аспекті розвитку ініціативності старших дошкільників; б). підвищення

компетентності батьків (законних представників) вихованців ЗДО в контексті розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Кожен із цих напрямів роботи важливий для досягнення високих показників формування ініціативності у старших дошкільників. Педагог, як людина, що взаємодіє з дитиною в умовах закладу дошкільної освіти, має володіти достатньою компетентністю для розвитку ініціативності дошкільника, як у частині різноманітних форм роботи з вихованцями, так і в частині створення педагогічних умов, що сприяють її розвитку. При цьому важливо розуміти, що батьки відіграють величезну роль у становленні особистості дитини, тому необхідно транслювати їм спрямований на розвиток ініціативності вектор педагогічної роботи.

3. *Організаційний етап* спрямований на розробку на основі даних діагностичного етапу маршруту розвитку ініціативності дошкільника залежно від типологічних особливостей прояву ініціативності (ініціативний, такий, що відступає, нестійкий, розгублений, апатичний тип особистості), а також розробку рекомендацій щодо удосконалення педагогічних умов, необхідних для досягнення поставленого педагогічного завдання. Під час розробки маршруту розвитку ініціативності вихованця звертається увага на ті компоненти ініціативності, які потребують корекції. При цьому ці рекомендації можуть піддаватися коригуванню, виходячи з більш глибоких індивідуальних особливостей і потреб дитини.

4. *Діяльнісний етап* передбачає реалізацію стратегії, розробленої на організаційному етапі. Цей етап охоплює роботу зі створення педагогічних умов, що сприяють розвитку ініціативності, у т.ч. модернізацію розвивального предметно-просторового середовища, а також організацію безпосередньої взаємодії між дорослим і дитиною.

Педагог – напрям роботи: дошкільники; батьки; заклад дошкільної освіти.

Педагог – зміст роботи: стиль спілкування педагога; створення розвивального простору ЗДО; взаємодія з дітьми, гра і вправи.

Педагог – результат роботи: освітнє середовище, що сприяє прояву ініціативності; розвиток компонентів ініціативності.

Спільна діяльність дитини та дорослого може проводитися в різних формах, згідно з траєкторією, розробленою на організаційному етапі. Ця діяльність сприяє розвитку компонентів дитячої ініціативності шляхом застосування методів, що відповідають її індивідуальним особливостям.

Методичні рекомендації передбачають використання методик для підтримки ініціативності старших дошкільників.

Методика «Діти – дітям». Основна суть методики «Діти - дітям» полягає в передачі знань дітей старшого дошкільного віку молодшим дітям. Але, важливо підкреслити, що це не просто спонтанне спілкування та обмін інформацією, а спланована, організована, підготовлена діяльність.

Етапи реалізації даної методики передбачають:

- самостійний вибір теми діяльності дітьми старшого дошкільного віку;
- підбір інформації за заданою темою за допомогою педагога;
- визначення процесу діяльності, її етапів;
- створення методичного, дидактичного, демонстраційного матеріалу;
- підготовка, репетиція діяльності;
- проведення діяльності з дітьми молодшого / середнього дошкільного віку поза освітньою діяльністю;
- рефлексія за підсумками діяльності.

Роль педагога полягає в координації зусиль вихованців, модерації пропонуваніх ідей, наданні не директивного сприяння в реалізації планованих заходів, структуруванні пропонуваного дітьми матеріалу, побудові логічного взаємозв'язку між його окремими блоками. Педагог допомагає вихованцям планувати освітню діяльність з урахуванням вікових особливостей, специфіки знань молодших дошкільників.

Методика «План на день» використовується в різних ЗДО, потребує мінімальних фінансових вкладень, актуалізується залежно від потреб та інтересів вихованців. Згідно з методикою «План на день» дошкільник самостійно обирає собі діяльність упродовж дня з урахуванням часових ресурсів, бажань однолітків; організовує діяльність і вчиться доводити розпочате до кінця.

Методика роботи з художньою літературою розроблена спираючись на техніку казкотерапії. Вона дає змогу дітям планувати діяльність, добирати ресурси, діяти від імені вигаданого персонажа/героя, з яким себе асоціювала дитина.

Алгоритм роботи представляється такими етапами:

- 1) вступна бесіда, представлення твору;
- 2) читання художнього твору;
- 3) пояснення слів, термінів, причинно-наслідкових зв'язків, що спричиняють труднощі в розумінні;
- 4) бесіда за прочитаним, що містить запитання: «Хто з персонажів сподобався найбільше? Чому?», «На кого ти б хотів бути схожим?», «Чи підтримуєш ти героя в його виборі?», «Як би ти вчинив на місці персонажа?», «Що було б, якби персонаж вчинив інакше?»;
- 5) розв'язання суперечностей між учасниками бесіди;
- 6) осмислення отриманого досвіду: інсценування, включення до ігрових сюжетів, замалювання вподобаного персонажа;
- 7) закріплення отриманого досвіду: рекомендації дитині з тренування отриманого досвіду в спілкуванні з однолітками та близькими.

При цьому групі дітей із 3-5 зачитується художній твір, після чого вони повинні були проаналізувати того чи іншого персонажа, дати оцінку його вчинкам, проаналізувати, як би вони вчинили на його місці. Ця методика сприяє розвитку в дітей здатності до аналізу причинно-наслідкових зв'язків, критичного мислення, рефлексії власного досвіду.

Ігрова технологія з елементами проблемного навчання, яка передбачає створення під керівництвом дорослого ігрових проблемних ситуацій і самостійну діяльність дітей з пошуку вирішення даної ситуації. Проблемне навчання сприяє розвитку самостійності під час ухвалення рішення, критичного оцінювання загроз і можливостей, активізує розумову діяльність дітей. Оволодівши цими якостями в змодельованих ситуаціях, діти навчаться виявляти ініціативність під час організації власної діяльності в реальному житті.

Реалізація ігрової технології з елементами проблемного навчання сприяла створенню гри «Фабрика цукерок» (Додаток В.), яка спрямована на розвиток уміння оцінювати ситуацію, ухвалювати рішення, обстоювати власну точку зору, працювати в команді та співпрацювати, а також уяви, критичного мислення, комунікативних навичок і мовлення, математичних здібностей.

Мета гри – зібрати 8 деталей для того, щоб полагодити машину з виробництва цукерок. При цьому в ігровій формі, діти знаходили рішення в скрутних ситуацій, висловлювали свої припущення, реалізовували власні плани.

Робота над створенням гри тривала 2 тижні:

1. розробка концепції гри,
2. розробка правил гри,
3. створення макета ігрового поля і карток,
4. підготовка (друк, ламінування) ігрового поля, карток, кубика, фішок для гри,
5. апробування гри,
6. коригування правил, актуалізація легенди гри,
7. створення підсумкової версії гри,
8. розповсюдження ігрових матеріалів серед педагогів, що беруть участь у формульовальному експерименті,
9. навчання правилам гри всіх зацікавлених осіб.

В основу цієї гри було покладено принцип проблемної ситуації. Під час гри діти зустрічали різні складнощі і повинні були запропонувати варіанти їх вирішення. Важливо, що в грі перемагав не окремих гравець, а команда, яка спільними зусиллями повинна була вирішити всі поставлені завдання.

Перед початком гри педагог знайомив дітей із правилами, розкладав ігрове поле і розміщував на ньому в довільному порядку картки перешкод, додаткових можливостей, ворогів і деталей.

Реалізація всіх запланованих напрямів роботи щодо розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку була здійснена в повному обсязі:

- консультування педагогів з питання організації педагогічних умов і застосування різноманітних методик, які сприяють розвитку компонентів дитячої ініціативності;
- аналіз результатів діагностики рівня прояву ініціативності та складання індивідуальних маршрутів розвитку окремих компонентів ініціативності;
- комплекс заходів зі створення сприятливих педагогічних умов і розвитку компонентів ініціативності;
- використання методик, які сприяють підтримці дитячої ініціативності.

Таким чином, представлені методичні рекомендації розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку мають комплексний характер. Вони містять критеріально-діагностичний апарат для виявлення рівня прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку, рекомендації щодо підвищення компетентності педагогів і батьків вихованців з означеної проблеми, алгоритми для створення необхідних педагогічних умов, характеристику індивідуальних і групових форми роботи з дошкільниками, дібраних із врахуванням їхніх типологічних особливостей.

Висновки до другого розділу.

Комплексна оцінка зібраних даних дала змогу констатувати наявність 5 рівнів прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку: високий, вищий за середній, середній, нижчий за середній, низький.

Високий рівень ініціативності, що характеризується реалізацією всіх етапів ініційованої дії, високою результативністю запланованого, довільністю, конструктивністю та креативністю у розв'язанні проблем, демонструють 6% дошкільнят.

Удвічі більше дітей 12% демонструють рівень прояву ініціативності, вищий за середній: вони демонструють проактивне ставлення до того, що відбувається, планують свою діяльність, однак, часто не досягають належного результату, у разі зіткнення з певними труднощами під час реалізації плану.

Більше половини дітей 53% втрачають інтерес до того, що відбувається, відволікаються, переключаються на іншу діяльність, так і не досягнувши результату, у т.ч. під впливом однолітків, підкоряючись їхній думці.

Чверть дітей, 25% виявляють ініціативність на рівні, нижчому за середній. Вони відчують труднощі на етапі планування діяльності.

Групу дітей із низьким рівнем прояву ініціативності становить 4% дошкільнят, які демонструють відстороненість, млявість, пасивність.

Ми пов'язуємо низький рівень прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку також із недостатньою компетентністю педагогів і батьків у питанні розвитку дитячої ініціативності. Аналіз відповідей педагогів і батьків під час анкетування засвідчив, що, незважаючи на те, що і батьки, і педагоги усвідомлюють значущість і необхідність розвитку ініціативності, дорослі не володіють необхідним ефективним інструментарієм для організації психолого-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку ініціативності в дошкільнят.

На підставі отриманих даних визначено типологію поведінки дітей старшого дошкільного віку залежно від специфіки реалізації ініційованої дії: ініціативна, відступаюча, нестійка, розгублена, апатична. Визначено, що етап,

до якого дитина доводить ініційовану дію, залежить від її типологічних особливостей.

Розроблені методичні рекомендації розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку характеризуються наявністю взаємопов'язаних етапів: діагностичного, консультаційного, організаційного, діяльнісного,

Роль педагога передбачає організацію необхідних педагогічних умов, а також організації індивідуальної та групової роботи для розвитку ініціативності та підтримки ініціативи. У розпорядженні педагога є розроблений комплекс заходів для досягнення цих цілей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз підсумків проведеної роботи та узагальнення отриманих результатів дослідження дозволив зробити такі висновки:

1. Вивчення психолого-педагогічної спадщини та сучасних досліджень з питання ініціативності дало змогу виокремити базові теоретичні обґрунтування її сутності, структурних компонентів, критеріїв, виявити її потенціал для всебічного розвитку особистості дитини, констатувати недостатню вивченість особливостей прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

2. На основі аналізу літературних джерел було зроблено висновок про те, що ініціативність як характеристика особистості набуває розвитку в разі, якщо освітня парадигма забезпечує свободу особистого самовираження, творчого підходу до розв'язання проблем, визнання індивідуальності дитини. Для розвитку ініціативності дошкільнику необхідно мати певний ступінь свободи в ухвалюваних рішеннях і здійснюваних діях. *На основі комплексного підходу ініціативність дітей старшого дошкільного віку ми трактуємо як здатність дитини виявляти проактивну позицію, що виражається в самостійності прийняття рішень, цілепокладанні, плануванні та організації власної діяльності.*

3. Під час дослідницької роботи було розроблено багатокomпонентний діагностичний інструментарій, що дав змогу провести комплексне оцінювання рівня прояву ініціативності дітей старшого дошкільного віку на основі аналізу сформованості кожного з її компонентів окремо, а також визначити педагогічні умови, які сприяють розвитку дитячої ініціативності.

Критеріально-діагностичний апарат містив методики, адаптовані для цілей дослідження в єдиний комплекс, що дають змогу визначити сформованість компонентів ініціативності та ступінь відповідності педагогічних умов прояву ініціативності; показники, критерії та шкали оцінювання кожного з компонентів ініціативності; шкали для визначення рівня

прояву ініціативності; рівневі характеристики прояву ініціативності (високий, вищий від середнього, середній, нижчий від середнього, низький).

4. Під час аналізу статистичних даних, отриманих під час проведення контрольного експерименту, було зроблено висновок про результативність розробленої педагогічних умов та використання форм і методів щодо розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Так, проведений аналіз дав змогу стверджувати, що порівняно з констатувальним етапом кількість дітей, які виявляють ініціативність на високому рівні, збільшилась із 7% до 31%, на рівні, вищому за середній, - із 7% до 37%. Водночас простежувалося зниження кількості дітей, які виявляють ініціативність на середньому рівні і нижче: з 86% до 32%. Ці зміни не були пов'язані з природним розвитком дітей, оскільки динаміка зміни рівня ініціативності дітей старшого дошкільного віку в контрольній групі набагато нижча, ніж в експериментальній, у середньому, близько 2%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Агіляр Туклер, В. В. Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матер. VI щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 21 квітня 2016. С. 77-84.
2. Ададек І. Теоретичні основи практики розвитку і виховання дитини. Українське дошкілля: наукові записки Уманського педагогічного університету: збірник наукових праць. Умань: Науковий світ. 2000 С. 22–26
3. Академічний тлумачний словник: веб-сайт URL: <http://sum.in.ua/s/seredovyshhe>
4. Андрущенко Т. К. Пріоритетні аспекти модернізації освітнього середовища дошкільного навчального закладу. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2017. Вип 2. С. 24–32.
5. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
6. Бех, І. Д. Від волі до особистості: монографія. Київ. 1995, 202 с
7. Бех, І. Д. Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання. Інноватика у вихованні: збірник наукових праць. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет. Вип. 1. 2015. С. 7–13.
8. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів. Монографія. Київ. Ін-т педагогіки АПН України, 1998. С. 190
9. Біла, І. Ранній розвиток як передумова становлення здібностей: *Обдарована дитина* 2012. № 4, С. 43–51.
10. Беленька Г. В. Експериментування – крок до пізнання. *Дошкільне виховання*. 2007. № 5. С. 10

- 11.Беленька, Г., Гавриш, Н., Васильєва, С., Маршицька, В., Нечай, С., Орлова, Г., Шкляр, Н. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник. Харків: Мадрид. 2015
- 12.Беленька Г.В.,Науменко Т.С. Половіна О.В. Дошкільнятам про світ природи. Метод. посіб.для вихователів дітей дошкільного віку.Тернопіль,2013. 115с.
- 13.Богущ А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2010. 408 с
- 14.Буган, Ю. В., Уруський, В. І. Словник психолого-педагогічних термінів і понять (на допомогу працівнику сільської школи). Тернопіль: ТОКІППО. URL:<https://shag.com.ua/terminiv-i-ponyate-na-dopomogupracivniku-silesekoyi-shkoli.html>
- 15.Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун». 2004. 1440 с
- 16.Гавриш Н. В. Як ми виховуємо творчу особистість. *Дошкільне виховання. Палітра педагога.*2000. № 3-4, С.25-37
- 17.Гавриш, Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»* 2011. № 1, 16–20.
- 18.Гавриш, Н., Саприкіна, О., Пометун, О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: навчальний методичний посібник для дошкільних навчальних закладів. Дніпропетровськ: ЛІРА. 2014. 170с.
- 19.Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 147
- 20.Губерський, Л. В., Кремень, В. Г., Ільїн, В. В. Філософія: історія, суспільство, освіта: підручник. Київ: Київський університет. 2011. 190с.
- 21.Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. Луганськ : Альмамагер, 2006. 368 с

22. Дятленко, Н., Гончаренко, А., Шевчук, А., Смольникова, Г., Меленець, Л., Крикун, Н., Таран, О. Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ: методичний посібник. Київ: Шкільний світ. 2010. с.95
23. Іващенко, Л. Формування індивідуальних якостей особистості дитини старшого дошкільного віку у суспільній діяльності з однолітками. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 47, 2013. С 130–139. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини.
24. Калуська, Л. Поспішаймо закладати моральний фундамент. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7, С. 13–15.
25. Карасьова, К. В., Піроженко, Т. О. Ігровий простір дитини. Київ. 2011, 128 с.
26. Кононко, О. Розвиток особистості як пріоритет реформування дошкільної освіти. Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України (1991–2006): науково-допоміжний бібліографічний покажчик С.10–18). Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.
27. Кононко, О. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*, 1999. № 5. С.3–6.
28. Кононко, О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стилос. 2000. 217с.
29. Константинова, О., Харитонович, О. Формуємо розвивальне середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 11, 41–51с
30. Костюк, С. Теоретична сутність поняття «ініціативність» та її компоненти. Слов'янськ: ДДПУ. 2013. Вип. 62, ч. 1, с. 82–88)
31. Кремень, В. Г. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. 2008.
32. Крутій, К., Маковецька, Н. Інноваційна діяльність в сучасному ДНЗ: методичний аспект. *Дошкільне виховання*, 2005. № 5 С.27-31
33. Кузьменко, В. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2005. 179с.

- 34.Кулачківська, С. Провідні детермінанти психічного розвитку дитини. *Дошкільне виховання* 1997. №2, С.4–5
- 35.Кулачківська, С. Є. Психічний розвиток дошкільника в інноваційних системах виховання. Реалізація інноваційної практики в дошкільному навчальному закладі: психологічний аспект. Запоріжжя: ЛПС ЛТДС. 2004. С. 10–23
- 36.Ладивір, С. Індивідуалізація виховання дитини в умовах дитячого садка. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: навчально-методичний посібник. Житомир: Житомирський ОППО.2003.
- 37.Луценко, І. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. Київ: Світич.2008
- 38.Манько, В. А. Формування пізнавальної ініціативності старшокласників у процесі навчання предметів гуманітарного циклу. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків. 2011 27с.
- 39.Мельник, І. С. Можливості розвитку адекватної самооцінки дошкільників у взаємодії з дорослими й однолітками. *Дошкільна освіта*. 2009. №3, 55–62.
- 40.Мельничук, О. С . Етимологічний словник української мови.Т. 2. Київ: Наукова думка. 1989.
- 41.Мішечкіна, М. Є. Виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. (Дис. канд. пед. наук). Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ.2009
- 42.Моляко, В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №, С.1–4
- 43.Огнев'юк, В. О., Сисоєва, С. О. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. *Рідна школа*, 2012 №4/5. С. 44–51.

44. Огнев`юк В.О. Філософія освіти. Хрестоматія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ. 2014 173 с.
45. Огнев`юк В. Особлива місія дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. К. 2006. С. 3-7
46. Педагогічний словник. За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. К.: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
47. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі. Монографія. Полтава: Укрпромторгсервіс». 2010. 480 с
48. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль. Мандрівець, 2010. 136 с.
49. Піроженко, Т.. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві. *Дошкільне виховання*, 2012. № 1, С.8–15.
50. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ . Академвидав, 2006. С. 52
51. Поніманська, Т. Моральність має бути свідомою. *Дошкільне виховання*, 2013. №8. С.3–5.
52. Рогальська, І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія. Київ: Міленіум. 2008
53. Семенов О.С. Творча спрямованість дошкільника – запорука розвитку успішних націй. Зб.наук. праць. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Вип. 18. 2014
54. Сисоєва, С. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум. 2006. 147с.
55. Сіренко, А. Є. Формування у старших дошкільників впевненості в собі у груповій діяльності. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ. 2017
56. Скрипченко, О. В., Лисянська, Т. М., Скрипченко, Л. О. Довідник з педагогіки та психології: навчальний посібник для викладачів, аспірантів та студентів педагогічних навчальних закладів. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2001.

- 57.Словник української мови: академічний тлумачний словник. (1970–1980).
URL: <http://sum.in.ua/>.
- 58.Старинська, О. В. Формування інтелектуальної ініціативності молодших школярів. Практична психологія та соціальна робота, 2014. № 5, С.1–12 .
- 59.Степанов, О. Психологічна енциклопедія. Київ: Академвидав.2006.
- 60.Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-и томах. Київ: Рад.школа, 1997. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. 670с.
- 61.Сухомлинський В.О. Людина неповторна. Київ: Молодь, 1969. 212 с
- 62.Удіна, О. М. Проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. Київ; Житомир: ЖДУ. 2004. Вип 6, кн. 1, с. 145–151.
- 63.Філософський енциклопедичний словник. Київ. Абрис, 2002. 742 с.
- 64.Фроленкова, Н. Інтегрування зарубіжних педагогічних технологій у зміст освітніх програм сучасного українського дошкільця. *Освітній простір України*, 2016. № 8, 127–132
- 65.Шапран, В. Ю. Види ініціативності та їх класифікація. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Вип. 21,2001 с. 408–413
- 66.Шкепу, М. О. Філософія: навчальний посібник. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет.2010.
- 67.Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія та практика : монографія. К.: Видавничий дім «Слово», 2017. 640 с.
- 68.Flemming I. (1999) Po prostu zaczynamy: Praktyczne porady z zakresu pedagogiki zabawy. Kielce: Wydawnictwo Jednosc7Plowman L., McPake J. &

Stephen C. (2010b). The technologisation of childhood? Young children and technology in the home. *Children and Society*, 24 (1), 63-74

69. Plowman L., Stephen C. & McPake J. (2010a). *Growing Up with Technology: Young children learning in a digital world*. London: Routledge

Д О Д А Т К И

Бесіда з дітьми старшого дошкільного віку щодо виявлення ставлення до ініціативних дій

1. Як ти думаєш, з якого часу дитина може сама приймати рішення?

1. навіть коли вона ще зовсім малеча,

2. коли вже ходить до садочка,

3. коли ходить до школи,

4. тільки дорослі можуть самі ухвалювати рішення,

5. відповідь дитини _____

2. Чи часто дорослі з тобою погоджуються?

1. так,

2. ні,

3. іноді

3. Тобі цікавіше робити те, що придумав ти, чи те, що порекомендували інші?

1. Я

2. Інші

4. Тобі подобається гратися

1. самостійно,

2. з однолітками,

3. з дорослими,

4. відповідь дитини _____

5. Що ти робиш найкраще без сторонньої допомоги:

1. граюся,

2. маюю/ліплю,

3. одягаюся/мию руки,

4. винаходжу щось нове,

5. відповідь дитини _____

6. Як ти думаєш, чим дорослий відрізняється від дитини? _____

7. Що тобі дозволено робити самому? Чиї заняття (дорослого чи дитини), на твій погляд, важливіші?

---

8. Уяви, що ти вирішив сам помити підлогу. Що скаже мама?

1. Молодець, дякую за допомогу!

2. Не треба, я сама!

3. Відповідь дитини _____

9. Ти починаєш гру сам у дитячому садку чи приєднуєшся до хлопців, коли тебе покличуть?

1. сам починаю ігри,

2. чекаю, коли однолітки мене покличуть,

3. відповідь дитини _____

10. Ти вирішив пограти з другом, а він не хоче. Що ти зробиш?

1. Пограю сам.

2. Вмовлю його.

3. Буду грати з кимось іще.

4. Відповідь дитини _____

11. У разі, якщо в тебе виник конфлікт із кимось із друзів,

1. ти поступаєшся,

2. ти наполягаєш на своїй точці зору,

3. ти звертаєшся по допомогу до дорослого,

4. ти прагнеш досягти рішення, яке влаштує вас обох,

5. відповідь дитини _____

12. якщо ти чимось зайнятий, але твоє заняття перервали, що ти відчуєш?

12. якщо ти чимось зайнятий, але твоє заняття перервали, що ти відчуєш?

13. Що ти зробиш, якщо твоє заняття перервав дорослий/якщо перервала дитина:

1. продовжиш діяльність,

2. припиниш заняття,

3. намагатимешся домовитися про те, щоб продовжити,

4. відповідь дитини 12. якщо ти чимось зайнятий, але твоє заняття перервали, що ти відчуєш?

13. Що ти зробиш, якщо твоє заняття перервав дорослий/якщо перервала дитина:

1. продовжиш діяльність,

2. припиниш заняття,

3. намагатимешся домовитися про те, щоб продовжити,

4. відповідь дитини _____

14. Тобі подобається, коли дорослі тобі допомагають, чи ти любиш усе робити сам?

1. коли допомагають,

2. робити сам,

3. відповідь дитини _____

15. Ти хочеш намалювати мамі листівку, але не можеш знайти олівець потрібного кольору. Що ти зробиш?

1. звернуся по допомогу до дорослого,

2. виберу інший колір,

3. не буду малювати,

4. відповідь дитини _____

12. якщо ти чимось зайнятий, але твоє заняття перервали, що ти відчуєш?

13. Що ти зробиш, якщо твоє заняття перервав дорослий/якщо перервала дитина:

1. продовжиш діяльність,

2. припиниш заняття, 3. намагатимешся домовитися про те, щоб продовжити,

4. відповідь дитини _____

14. Тобі подобається, коли дорослі тобі допомагають, чи ти любиш усе робити сам?

1. коли допомагають,

2. робити сам,

3. відповідь дитини _____

15. Ти хочеш намалювати мамі листівку, але не можеш знайти олівець потрібного кольору. Що ти зробиш?

1. звернуся по допомогу до дорослого,

2. виберу інший колір,

3. не буду малювати,

4. відповідь дитини _____

Анкета на вивчення готовності педагогів до розвитку та підтримки ініціативності дошкільників

Педагогічний стаж _____ років

1. Охарактеризуйте, будь ласка, ініціативну дитину:

1. уміє організувати свою діяльність і діяльність однолітків;
2. допитлива;
3. розвинута уява, фантазія;
4. самостійна та незалежна.

2. Як поводитьься ініціативна дитина, на Ваш погляд?

3. Чи важливо підтримувати ініціативу дитини:

1. вкрай важливо і необхідно для її становлення як особистості;
2. ні, це складно і незручно;
3. важливо, але не завжди є можливість підтримувати її ініціативи.
4. Ви вважаєте, що

1. ініціативність – це вроджена якість. Вона залежить від темпераменту і жодні зовнішні чинники на неї не впливають;

2. ініціативність – це якість, притаманна дорослим. Вона формується тільки в старшому віці;

3. від «ініціатив» дітей і так сховатися нікуди. Вже не знаю, як би зробити їх менш ініціативними;

4. незважаючи на те, що діти дуже активні, тільки грамотний підхід до цього питання може підтримати ініціативність дитини.

5. У яких видах діяльності, на Вашу думку, найсильніше проявляються дитячі ініціативи:

1. ігрова та комунікативна, 2.